परलोक ध्यास

लेखक :

मौ. अबू बक्र इस्लाही (रह.)

भाषांतर :

प्रो. अब्दुर्रहमान शेख

अनुक्रमणिका

प्रकरण	पाठाचे नांव	पृष्ठ क्र.
	पारिभाषिक शब्दावली	४
	दोन शब्द	५
१	परलोक ध्यास	६
२	"चांगला संकल्प"	१५
३	"जो कहे सो कर"	२२
४	"अल्लाहची मदत"	२६
५	पश्चाताप आणि क्षमायाचना	३१

''अल्लाह, असीम, दयावंत व परम कृपावंतच्या नावाने''

परलोक ध्यास

पारिभाषिक शब्दावली

या ग्रंथात काही असे शब्द आहेत ज्यांना पुस्तक वाचतांना त्यांचा अर्थ जाणून घेणे अत्यावश्यक आहे. ते शब्द खालील प्रमाणे आहेत.

(१) **(अ.)** या अपभ्रंशाचे पूर्ण रूप आहे ''अलैहिस्सलाम'' म्हणजे त्यांच्यावर शांतीचा वर्षाव होवो. प्रेषित आणि दूतांच्या नावापुढे इज्जत प्रतिष्ठा आणि प्रेमापोटी लिहिले जाते.

(२) **(र.)** ह्याचे पूर्ण रूप आहे. ''रज़ियल्लाहुअन्हु'' म्हणजे ''अल्लाह त्यांच्यावर प्रसन्न होवो.'' प्रेषित (स.) यांच्या साथीदारांच्या (सहाबी) नावांपुढे इज्जत आणि प्रेमाखातर लिहिले जाते.

(३) **(स.)** ह्याचे पूर्ण रूप आहे. ''सल्लाल्लाहु अलैहिव सल्लम'' म्हणजे ''अल्लाह त्यांच्यावर कृपेचा आणि शांतीचा वर्षाव करो'' प्रेषित मुहम्मद (स.) यांच्या नावापुढे त्यांची प्रतिष्ठा व प्रेमाखातर हे शब्द (स.) लिहिले जाते.

दोन शब्द

आम्हा सर्वाना एके दिवशी मरायचे आहे आणि प्रलयाच्या दिवशी पुन्हा जीवंत होऊन निर्माणकर्ता प्रभुसमोर हजर होवून स्वत:च्या कर्मांचा हिशेब द्यावा लागणार आहे. तिथे निर्णय कर्मानुसार असेल ज्याना जगात आम्ही पार पाडले आहे. आता आम्हाला जगात सवलत मिळाली आहे की आम्ही आपल्या पालनकर्त्याच्या मर्जीनुसार आचरण करून त्याच्या समोर हजर व्हावे. त्यावेळी तो प्रसन्न होईल आणि स्वर्गात आम्हाला दाखल करील.

यासाठी आम्ही आता पासूनच काळजी घेणे आवश्यक आहे की ज्या सत्याचा आम्ही स्वीकार केला आहे त्यानुसार आपले जीवन जगावे. जीवनात सर्व धडपड ईश प्रसन्नते साठीच व्हावी. अशा प्रकारे जगात सृष्टीनिर्मात्याची मदत आम्हाला प्राप्त होईल. आणि आमच्यासाठी स्वर्ग प्राप्ती शक्य होईल.

आम्हाला ह्याकडे कडक नजर ठेवावी लागले की आम्ही आमचा शाश्वत शत्रू शैतानापासून अति सावध रहावे. त्याच्या चालींमध्ये, युक्तीमध्ये कधीही आमची फसगत होवू नये. त्याच्या धोक्यात कधीही अडकू नये. जर काही चूक हातून घडली तर त्वरित अल्लाहची क्षमा मागावी आणि त्याचा आश्रय मागावा. अल्लाहच फक्त क्षमा करणारा व आश्रय देणारा असीम दयावंत व परम कृपावंत आहे.

अल्लाहशी प्रार्थना आहे की त्याच्या मर्जीनुसार आम्हाला आमचे जीवन जगण्याचे सामर्थ्य प्रदान करो आणि परलोकात आम्ही यशस्वी ठरो. (तथास्तु)

१३ डिसेंबर १९९७ — अबु बक्र इस्लाही

परलोक ध्यास

अल्लाहची मोठी कृपा आणि मोठे उपकार आहेत की त्याने मनुष्याच्या मार्गदर्शनासाठी पवित्र ग्रंथ अवतरित केला जेणेकरून मनुष्याने वैध-अवैध व चांगले आणि वाईटाची पारख करावी. मनुष्याला माहित व्हावे की त्याच्या निर्माणकर्त्या प्रभुची आवडनावड काय आहे. आम्हाला माहित व्हावे की वाम मार्ग कोणता आहे ज्यावर चालून आमचा शाश्वत शत्रु शैतान आम्हाला नरकात पोहचवतो. आम्हाला माहित व्हावे की तो सरळ मार्ग कोणता आहे जो प्रेषितांचा, सत्यावादींचा, संतमहात्म्यांचा मार्ग आहे. तो सरळ मार्ग सरळ स्वर्गाकडे जातो. अल्लाहने त्याच्या पवित्र ग्रंथाद्वारे आम्हा मानवांना सावध केले आहे की आम्ही शैतानाच्या फंद्यात अडकू नये व वाम मार्गावर न चालता सरळ मार्गाने जीवन जगून स्वर्गात आपली स्थान निश्चिती करावी.

सृष्टिनिर्माता स्वामीच्या असीम कृपाशीलतेचा आणि परम दयाशीलतेचा अंदाज याने होतो की वैध-अवैध आणि चांगले वाईट दाखवून थांबला नाही तर पवित्र कुरआन मध्ये जागो जागी संदर्भानुसार त्याने स्पष्ट मार्गदर्शन वारंवार केले आहे. जेणे करून श्रध्दावंताने वाटेतील काट्यांच्या झुडपात अडकून न राहता सरळ मार्गावर जीवन जगत जगत लक्षाकडे वाटचाल करावी. कुरआनोक्ती आहे,

"लोकांकरिता वासनाप्रिय गोष्टी, स्त्रिया, संतती, सोन्या चांदीचे ढीग, निवडक घोडे, पशू आणि शेत जमिन अत्यंत मोहक बनविल्या गेल्या आहेत, पण या सर्व वस्तू तर क्षणिक ऐहिक जीवनाची सामग्री आहे. खरे पाहता जे सर्वोत्तम ठिकाण आहे, ते अल्लाहजवळ आहे." (३:१४)

जग तर नटून सवरून मनुष्यापुढे येते की मनुष्याला मोहित करून घ्यावे आणि चहुबाजुंनी त्याला घेरून जगाचा मजनू बनून टाकावे. सृष्टिनिर्मात्याचा पवित्र ग्रंथ मनुष्याला सावधान करत आहे की हे बेसावध माणसा ! जगाची चमकधमक, मुलंबाळं, पत्नी, धनदौलत सर्व निरर्थक आहेत. त्यांच्याशी प्रेम करणे निरर्थक आहे. माणसा, आपल्या मनात ईश प्रेम भरभरून टाक. जगातील चमकधमक जोपर्यंत चालत आहे तो पर्यंतच आहे. आपली नजर आपल्या लक्षावर नेहमी ठेव. प्रेषित (स.) यांनी सांगितले,

"दास माझी संपत्ती, माझी संपत्ती म्हणून ओरडत असतो. परंतु त्याच्यासाठी त्याच्या संपत्तीतून फक्त तीन गोष्टी आहेत. एक संपत्तीतून जे खावून संपविले दुसरे

पोषाखासाठी परिधान केले आणि तिसरी गोष्ट अल्लाहच्या मार्गात खर्च करून स्वत:साठी परलोकात जमा करून ठेवले. या व्यतिरिक्त जे काही आहे ते दुसऱ्यांसाठी जगातच सोडून जाण्यासाठी आहे.'' *(मुस्लिम)*

बेसावध माणसाला सर्वकाही आपलेच वाटते. तो संपत्ती गोळा करून करुन ठेवतो. अल्लाहच्या मार्गात सुध्दा खर्च करण्यास मागे पुढे पाहतो. अल्लाहच्या मार्गात खर्च करणे वास्तविकपणे खर्च होणे नाही तर स्वत:साठी जमा करणे आहे जे कठीण समयी कामी येते.

बेसावध माणसा ! तू तर उद्या दुसऱ्याला उपयोगी पडेल व उद्या दुसऱ्याचे होईल अशा संपत्तीला बचत करत करत वाढवित आहे आणि आणखीन वाढविण्याची इच्छा बाळगतो. शेवटच्या श्वासापर्यंत आणखी पाहिजेच्या काळजीने ग्रस्त असतो. कुठेही थांबत नाही. शेवटी मृत्यू त्याला अचानक गाठतो. अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी सत्य कथन केले आहे,

''जर माणसाला दोन डोंगरा एवढी संपत्तीचा ढीग दिला तरी त्याचे समाधान होणार नाही आणखी तिसऱ्या डोंगरा येवढा संपत्तीचा ढीग मागेल. मनुष्याच्या पोटाला तर फक्त कबरची मातीच भरून काढील. अल्लाह क्षमा मागणाऱ्याची क्षमा कबूल करतो.'' *(बुखारी, मुस्लिम)*

माणसाची स्थिती तर विचित्र आहे. हे सत्य त्याच्या नजरे समोर नेहमी असते की संपत्ती आणि सगेसोयरे तो पर्यंतच त्याचे साथीदार आहेत जोपर्यंत त्याचा श्वास चालतो. जगातच त्यांचा फायदा उठवता येतो. श्वास जेव्हा थांबतो तेव्हा त्यांचा संबंध तुटतो. नंतर मरणाऱ्यावर काय बेतते त्याची कुणालाही पर्वा नसते. परंतु केलेले कर्म तुमची साथ सोडत नाही. तुम्ही सदाचार केला आहे तर तो प्रत्येक कठीण समयी त्याच्या मदतीला हजर राहणार. ह्या सत्याला खालील हदीस कथन स्पष्ट करत आहे,

''तीन गोष्टी मृताबरोबर जातात. मेल्यानंतर दोन गोष्टी मृताचा साथ सोडतात आणि एक मृत माणसाबरोबर रहाते. त्या तीन गोष्टी म्हणजे पत्नीमुलबाळ, संपत्ती आणि सत्कर्म आहेत. म्हणून मूलबाळ पत्नी आणि संपत्ती ह्या दोघांची साथ सुटते परंतु सत्कर्म साथ देतो.'' *(बुखारी, मुस्लिम)*

अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी अनुयायींच्या मनात सत्य ठाम बसविले आहे. अल्लाहने सुध्दा स्पष्ट केले आहे की धनसंपत्ती, सगेसोयरे इ. जगाच्या जीवनात काही काळासाठी उपयोगी आहेत. परंतु जीवन फक्त येवढेच जीवन नाही. खरे जीवन तर या

लौकिक जीवना नंतरचे जीवन आहे. ते शाश्वत जीवन आहे. प्रत्येकाला ध्यास त्या जीवनाचा लागला पाहिजे. सदाचारामुळेच मनुष्याला यश प्राप्ती आणि मुक्तीप्राप्त होणार आहे. म्हणून या जगातील असाश्वत आणि फसव्या आधारावर माणसाने कधीही भरोसा करू नये. ते आज आहे आणि उद्या नाही. काळजी मात्र उद्याची आणि उद्या कामी येणाऱ्या सहाऱ्याची केली पाहिजे. कुरआनोक्ती आहे,

"ही मालमत्ता व ही संतती केवळ ऐहिक जीवनाची हंगामी शोभा आहे. वास्तविक बाकी राहणारी सत्यकृत्येच तुझ्या पालनकर्त्याजवळ परिणामाच्या दृष्टिने उत्तम आहेत आणि त्यांच्या पासूनच चांगल्या आशा निगडीत केल्या जाऊ शकतात."

(१८:४६)

परंतु मनुष्य जग आणि जग मिळविण्याच्या दुष्टचक्रात पुरता फसला आहे की जसा काही त्याला मृत्यू येणारच नाही. त्याला चूकून सुध्दा मृत्युची आठवण होत नाही. ज्ञानामुळे आणि अनुभवामुळे त्याला माहित आहे की प्रत्येक सजीवाला मृत्यु अटळ आहे. दुसऱ्या अनेकांना मरतांना तो पाहतो परंतु त्याला स्वतःला सुध्दा एके दिवशी मरायचे आहे, हा विचार मनात घर करून बसत नाही. या विचाराने त्याची झोप उडत नाही, तो बेचैन होत नाही. अशा बेसावध दासाला अल्लाह सावध करतो.

"मग पहा ती मृत्यूकळा सत्यानिशी येऊन ठेपली आहे. ही तीच गोष्ट आहे ज्यापासून तू पळ काढीत होतास." (५०:१९)

मृत्युची कधीच आठवण करू नये. कधी आठवण आली तरी त्याला दुर्लक्षित करावे. मृत्युपासून वाचण्यासाठी हजारो युक्त्या करणे हे सर्व प्रकार निरर्थक आहेत. मृत्यू तर ठरलेल्या वेळेवर येणारच आहे. आणि जेव्हा येईल तेव्हा काही करून मृत्यूला टाळता येणारच नाही. कुरआन स्पष्टोक्ती आहे,

"कदापि नाही, जेव्हा प्राण कंठापर्यंत पोहोचेल आणि म्हटले जाईल की आहे का कोणी मंत्र तंत्र करणारा, आणि मनुष्य समजुन घेईल की ही जगाशी ताटातूट होण्याची वेळ आहे, आणि पायात पाय अडकतील. तो दिवस असेल तुझ्या पालनकर्त्याकडे जाण्याचा." (७६:२६-३०)

काय मेल्या नंतर सुट्टी होईल ? असे झाले असते तरी ठीक होते. मरून गेले, सडून गेले, राख झाली, किस्सा खतम ! परंतु असे मुळीच होणार नाही म्हणून तर अल्लाह सावध करीत आहे,

"मग एक नरसिंघ फुंकले जाईल आणि अकस्मात हे आपल्या पालनकर्त्याच्या पुढे हजर होण्याकरिता आपापल्या कबरीतून बाहेर पडतील." (३६:५१)

महा-प्रलय होणार आहे, कबरीतून उठावे लागेल, मालकासमोर हजेरी द्यावीच लागेल. फार कठीण दिवस असेल तो ! त्या दिवसाच्या कठीणतेचा हाल कुरआन स्पष्ट करून सांगत आहे,

"लोक हो, आपल्या पालनकर्त्याच्या कोपापासून स्वत:ला वाचवा, वस्तुस्थिती अशी आहे की पुनरुत्थानाचा हादरा महाभयंकर गोष्ट आहे. त्या दिवशी तुम्ही पहाल की, प्रत्येक दूध पाजणारीला आपल्या बाळाचा विसर पडेल. प्रत्येक गर्भवतीचा गर्भपात होईल आणि लोक तुम्हाला नशेत दिसतील, वास्तविक पहाता त्याची नशा नसेल तर तो अल्लाहचा कोपच असेल.." (२२:१-२)

मग त्याच मालकापुढे हजर होणे आहे ज्याने अनेकानेक कृपा आम्हावर केल्या आहेत. त्यानेच तर हवा, पाणी, धान्य, फळ फूल सर्वकाही दिले होते. प्रत्येक देणगी तर त्याचीच दिलेली आहे. त्याच्याच दिलेल्या वस्तूंना आम्ही जगात वापरत आहोत. आज त्याच मालकासमोर हजेरी लावली जाणार आहे. कुरआनोक्ती आहे,

"आणि सर्वच्या सर्व तुमच्या पालनकर्त्याच्या ठायी ओळी ओळीत हजर केले जातील, हे पहा, आलात ना तुम्ही आमच्यापाशी त्याच प्रमाणे जसे आम्ही तुम्हाला पहिल्यांदा निर्माण केले होते. तुम्ही तर असे समजला होता की आम्ही तुमच्यासाठी (कबरीतून उठविण्याच्या) वचनाची कोणतेही वेळ निश्चित केलेली नाही." (१८:४८)

नंतर कर्मपत्र (आमालनामा) प्रत्येकासमोर ठेवले जाईल. त्याला पाहून अत्याचारी व अपराधींची फार बिकट स्थिती होईल त्याचे कुरआन वर्णन करत आहे,

"आणि कर्मनोंद पुढे ठेवली जाईल. त्यावेळी तुम्ही पहाल की अपराधी आपल्या जीवन नोंदवहीला भीत असतील आणि म्हणत असतील की "आमचे दुर्दैव! हे कसले पुस्तक आहे की आमची लहान मोठी कोणतीही कृती अशी उरली नाही जी यामध्ये नोंदली गेली नाही. जे जे त्यांनी केले होते ते सर्व त्यांच्या पुढ्यात त्यांना आढळेल आणि तुझा पालनकर्ता कोणावर तिळमात्र अन्याय करणार नाही." (१८:४९)

कर्मनोंद पुस्तक पाहून तर प्रत्येकाला घाम फुटेल. सर्व अपराध एक एक करून पुढे येतील आणि सर्वांची नोंद ह्या पुस्तकांत असेल. त्याला नकार देण्याची कुणाचीच हिम्मत होणार नाही. प्रत्येकाला आदेश दिला जाईल,

"वाच आपल्या स्वत:ची कर्मनोंद, आज स्वत:चा हिशेब घेण्यास जो तो समर्थ आहे." (१८:१७)

स्वत:चा हिशोब स्वत:च घेणाऱ्या पेक्षा इतर कोणी दुसरा योग्य ठरूच शकत नाही. जगात त्याने जे काही केले मोठ्या सावधागीरीने केले होते, नियोजन पूर्वक केले आणि हेतुपुरस्सर केले होते. जगात दुसऱ्याने त्याला ती कृत्यें करतांना पाहिले नसेल परंतु स्वत:ने स्वत:ला तर पाहिलेच होते. दुसऱ्यानी ऐकले असेल तर कालांतराने ते त्यास विसरून जातात. परंतु ज्याच्या हातून ते कृत्य घडले तो कसा विसरणार ? सदाचार विसरला जाईल परंतु दुराचाराला मनुष्य कधीच विसरत नाही. कारण त्याने तो अपराध सद्विवेकबुध्दीच्या पूर्ण विरोधात केले होते. म्हणून तर स्वत:चे शरीर जे ते कृत्य करतांना त्याला सहयोग देत होते, ते सर्व ग्वाही देतील,

"आज आम्ही त्यांची तोंडे बंद करून टाकत आहोत, यांचे हात आम्हाला सांगतील यांचे पाय ग्वाही देतील की हे जगात कोणती कमाई करत होते." (३६:६५)

दुसऱ्या ठिकाणी कुरआन स्पष्टोक्ती या संदर्भात आहे,

"मग जेव्हा सर्वजण तेथे पोहचतील तेव्हा त्यांचे कान व त्यांचे डोळे आणि त्यांच्या शरीराची त्वचा त्यांच्या वर साक्ष देतील की ते जगात काय काय करीत राहिले होते. ते आपल्या शरीराच्या त्वचांना म्हणतील, "तुम्ही आमच्या विरुध्द साक्ष का दिली ?" त्या उत्तर देतील, "आम्हाला त्याच अल्लाहने वाणी दिली आहे ज्याने प्रत्येक वस्तूला बोलके केले आहे. त्यानेच तुम्हाला पहिल्यांदा निर्माण केले होते आणि आता त्याच्याकडेच तुम्ही परत आणले जात आहात. तुम्ही जगात अपराध करते वेळी जेव्हा लपत होता तेव्हा तुम्हाला याचा विचार नव्हता की कधी तुमचे स्वत:चे कान, आणि तुमचे डोळे व तुमच्या शरीराच्या त्वचा तुम्हावर साक्ष देतील. किंबहुना तुम्ही तर असे समजला होता की तुमच्या पुष्कळशा कृत्यांची अल्लाहला सुध्दा खबर नाही. तुमची हीच धारणा जी तुम्ही आपल्या पालनकर्त्यासंबंधी केली होती, तिनेच तुम्हाला बुडविले आणि तिच्याच मुळे तुम्ही तोट्यात आला." (४१:२०-२३)

मनुष्याच्या सेवेसाठी त्याच्या स्वाधीन केलेली शरीराची ही अवयवे सतत मनुष्याच्या बरोबरच असतात. प्रत्येक कृत्याला साक्षीदार बनतात. प्रत्येक गुन्हा करते वेळी तिथे हजर असतात. मनुष्य शरीराच्या ह्या सर्व अवयवांपासून कुठे लपणार ? ती सर्व शरीराची अवयवे जगात त्याच्या स्वाधीन राहिली. जगात त्यांच्या पासून मनुष्याने वाटेल

ती कामे करून घेतली. परंतु हीच अवयवे उद्या आपल्या मालकाच्या (अल्लाहच्या) आदेशांचे पालन करतील आणि त्या मनुष्याच्या विरोधात ग्वाही देतील. हे प्रभो ! याने तुझ्या मर्जी विरुध्दच्या कार्यात आमचा भरपूर उपयोग करून घेतला. कान म्हणेल, प्रभो ! ज्याला ऐकण्याला तू मनाई केली होती त्या सर्वांना ह्याने फार ऐकले. डोळे ग्वाही देतील प्रभो ! ज्यांना पाहण्यासाठी तू मनाई केली होती त्या सर्वांना ह्याने खूप पाहिले. त्वचा साक्ष देईल, प्रभो ! तुझ्या आदेशा विरुध्द काम करण्यात ह्याला आनंद वाटत होता. ही जमिन सुध्दा मनुष्याच्या विरुध्द साक्ष देईल. जगात जे काही मनुष्याने केले ते या जमिनीवर तर केले होते. जमिन एक एक कृत्य सांगून टाकेन, कुरआनोक्ती आहे,

"जेव्हा पृथ्वी आपल्या संपूर्ण आवेशानिशी हालवून सोडली जाईल आणि पृथ्वी आपल्या आतील सर्व ओझे बाहेर टाकील. आणि मानव म्हणेल, हिला हे काय होत आहे?" त्या दिवशी ती (जमिन) आपले (पृथ्वीवर घडलेले) सर्व अहवाल निवेदन करील कारण तुझ्या पालनकर्त्याने तिला (असे करण्याचा) आदेश दिला असेल." (९९:१-५)

अर्थात उद्या ज्याला ज्याला जे जे माहित आहे ते तो सांगून टाकील. मनुष्याच्या बचावासाठी कोणीही सत्याच्या विरोधात बोलणार नाही. त्या दिवशी न्यायालय सृष्टिनिर्माता अल्लाहचे असेल आणि न्यायाधिश अल्लाह असेल. कुणाचे काहीही चालणार नाही. कुरआन स्पष्टोक्ती आहे,

"आणि तुम्ही काय जाणता की मोबदल्याचा दिवस काय आहे ? होय, तुम्हाला काय कल्पना की बदल्याचा तो दिवस काय आहे ? हा तो दिवस आहे जेव्हा कोणत्याही माणसासाठी काही करणे कुणाच्याही आवाक्यात नसेल, निर्णय त्या दिवशी अल्लाहच्याच अखत्यारित असेल." (८२:१५-१९)

त्या दिवशी माणसं दोन गटात विभागली गेली असतील. कुरआनोक्ती आहे,

"जेव्हा काहींचे चेहरे तेजपुंज असतील तर काहींचे चेहरे काळवंडलेले असतील." (३:१०६)

आणि दुसऱ्या ठिकाणी स्पष्ट करण्यात आले आहे,

"काय तुम्हाला त्या व्यापून टाकणाऱ्या आपत्तीची (पुनरुत्थान) खबर पोहचली आहे ? काही चेहरे त्या दिवशी भयभीत असतील, कठोर परिश्रम करीत असतील, थकून जात असतील तीव्र आगीत होरपळून निघत असतील. उकळत्या झऱ्याचे पाणी त्यांना पिण्यास दिले जाईल. काटेरी वाळलेल्या गवता शिवाय कोणतेही भोजन

त्यांच्यासाठी असणार नाही जे न भूख शमविल. काही चेहरे त्या दिवशी प्रफुल्लीत असतील. आपल्या कामगिरीवर आनंदीत असतील उच्च कोटीच्या स्वर्गामध्ये असतील.'' (८८:१-१०)

काहीजण सुदैवी असतील ज्यांचे चेहरे प्रफुल्लीत असतील, आनंदीत असतील आणि काही चेहरे भयभीत असतील ते दुर्दैवी लोक असतील. ते निराश आणि उदास असतील.

हे सृष्टि निर्माणकर्ता प्रभो ! आम्ही त्या दिवसाच्या भयानक अरिष्टांपासून तुझा आश्रय मागतो. आम्ही तुझ्या कृपा छत्राखाली येऊ इच्छितो. तुझा आश्रय आम्हाला मिळाला नाही. तर दुसरीकडे कुठे आश्रय मिळणार ? तू जर दया केली नाही तर कोण आम्हावर दया करणार ? तुझे दार सोडून आम्ही कुठे जाणार ? स्वामी, आम्ही फक्त तुझ्या कृपाशीलतेचे इच्छुक आहोत.तू तर आपल्या प्रिय दासांसाठी फार काही करून ठेवले आहे. कुरआन स्पष्टोक्ती आहे,

''काही चेहरे त्या दिवशी प्रफुल्लीत असतील. आपल्या कामगिरीवर आनंदित असतील. उच्च कोटीच्या स्वर्गामध्ये असतील. कोणतीही वाह्यात गोष्ट ते तेथे ऐकणार नाहीत. त्यात झरे प्रवाहित असतील. त्यात उच्च आसने असतील. पेले ठेवलेले असतील, लोडाच्या रांगा लावलेल्या असतील आणि उत्कृष्ट बिछाने अंथरलेले असतील.'' (८८:८-१६)

येथे जगात आता सवड आहे. त्या जगातील परिणाम या जगातील कर्मांशी आणि प्रयत्नांशी जोडले गेलेले आहे. आचरण करण्यासाठी सवड आहे. आम्हाला आपल्या आचरणाची काळजी पूर्णकाळ घ्यावयाला हवी आणि जितके शक्य आहे तितके सर्व केले पाहिजे. उद्या तुमचे खानदान आणि वंश पाहिला जाणार नाही. जो कोणी जितका जास्त अल्लाहजवळचा आहे तितकी जास्त जबाबदारी त्याच्यावर आहे. लोकांना सावधान करणे, लोकांना सत्याकडे बोलावणे, सत्याचा प्रचारक बनणे आमची जबाबदारी आहे. प्रेम संबंधाची निकड हिच आहे की प्रियकरासाठी बेचैनी मनात सतत असली पाहिजे. जगाचे नुकसान त्याच्यापुढे काहीच नाही काही दिवसांचे जीवन संपून जाईल. त्रासाने, गरीबीत, उपासमारीने, जगून काढले जाईल. परंतु उद्याची परलोक जीवनातील त्रास ! अल्लाह माफ करो !!

या जगात तर दुसऱ्यांची मदत मिळवता येईल. वडीलांकडून, भावाकडून, मुलाकडून, पत्नीकडून, साथीदार व दोस्ताकडून मदत मिळेल परंतु उद्या ? उद्याची स्थिती तर कुरआन स्पष्ट करत आहे,

''सरते शेवटी जेव्हा तो कान बधीर करणारा आवाज दुमदुमेल त्या दिवशी माणूस आपला भाऊ आणि आपली आई आणि आपले वडील आणि आपली पत्नी व आपल्या संततीपासून दूर पळेल. त्यांच्या पैकी प्रत्येक माणसावर त्या दिवशी अशी वेळ येऊन ठेपेल की त्याला आपल्या खेरीज कुणाचे ही भान राहणार नाही. काही चेहरे त्या दिवशी चमकत असतील, प्रफुल्लीत, प्रसन्न आणि आनंदित व हर्षभरीत असतील, आणि काही चेहऱ्यांवर त्या दिवशी धूळ उडत असेल आणि कालिमा पसरलेला असेल. हेच अश्रध्दांवत आणि दुराचारी लोक असतील.'' *(८०:३३-४२)*

अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी सुध्दा हेच सांगितले आहे. माननीय अबु हुरैरा (र.) यांचे निवेदन आहे की जेव्हा कुरआनची आयत ''हे पैगम्बर (स.) आपल्या आप्तेष्टांना सावध करा.'' अवतरित झाली तेव्हा प्रेषित (स.) यांनी कुरैशच्या लोकांना निमंत्रण दिले. सर्वजण जमल्यावर प्रेषित (स.) यांनी सांगितले, ''हे काब बिन लुईच्या संततीनों! आपल्या स्वत:ला नरकाग्निपासून वाचवा'' दुसरे निवेदन आहे, ''हे कुरैशच्या लोकांनो, स्वत:ची काळजी घ्या.'' अल्लाह समोर मी तुमच्या काही उपयोगी पडणार नाही. हे सफिया, माझी आत्या ! अल्लाह समोर मी तुमची काही मदत करू शकणार नाही. हे मुहम्मदच्या लाडकी मुलगी फातेमा ! माझ्या संपत्तीतून आज जे काही पाहिजे ते माग परंतु उद्या अल्लाह समोर मी तुझ्या काहीच कामी येणार नाही.'' *(मुस्लिम)*

माननीय अबू हुरैरा (र.) यांचे निवेदन आहे, ''प्रेषित (स.) यांनी सांगितले आहे, हे अब्दमनाफच्या मुलांनो ! हे अब्दुलमुत्तलिबची संततींनो ! हे मुहम्मदची लाडकी मुलगी फातमा ! हे अब्दुल मुतलिबची मुलगी सफिया, अल्लाहच्या प्रेषितांची आत्या ! आपली स्वत:ची काळजी घ्या. अल्लाह समोर मी तुमच्या काहीच कामी येणार नाही. येथे माझ्या संपत्तीतून जे काही हवे आहे मागून घ्या. जाणून घ्या उद्या माझ्या जवळ ईशपरायण सदाचारी लोक असतील. तुम्ही सगेसोयरे जरी असाल परंतु ह्यामुळे तुम्हाला माझी जवळीक मिळणार नाही. लोक सदाचार घेऊन येतील आणि तुम्ही सगे संबंधा सह आपल्या मानेवर लादून आणतील. ते म्हणतील, हे मुहम्मद (स.) ! मी तुमच्याशी माझे तोंड लपविल. तुम्ही पुन्हा म्हणाल, हे मुहम्मद ! मी अमुक अमुकचा

मुलगा आहे. तेव्हा मी सांगेन संगेसंबंधांसह मी तुमच्या कर्तृत्वाला सुध्दा जाणतो. तुम्ही अल्लाहचा ग्रंथ सोडून दिला. (जेव्हा की हाच ग्रंथ माझ्यात आणि तुमच्यात जवळीक साधणारा होता) परत फिरा ! आज माझ्यात आणि तुमच्या मध्ये काहीच नातेसंबंध नाही.'' *(कंजुल आमाल)*

हे अल्लाह ! उद्याच्या त्या दिवसाला आम्हाला अपमानित करण्यापासून आमची सुटका कर. आम्हा सर्वांना प्रोत्साहित कर की आम्ही सर्व जण मिळून तुझ्या पवित्र ग्रंथाला जीवन मार्गदर्शक म्हणून स्वीकारावे. कुरआन शिकवणी प्रमाणे आचरण करावे आणि तुला प्रसन्न करावे. तुझी पसंत आणि नापसंतीचा विचार करून त्यानुसार जीवन जगत राहू. उद्या अल्लाह समोर हजर होवून त्याची प्रसन्नता प्राप्त व्हावी. हे अल्लाह ! तू अश्रध्दावंताना तुझ्या पवित्र ग्रंथात स्पष्ट शब्दांत सावध केले आहे,

''तुमचा काय विचार आहे जर हा अश्रध्दावंत माणूस सत्याला खोटे ठरवित आहे व विमुख होत आहे ? काय त्याला माहित नाही की अल्लाह पहात आहे ? कदापि नाही, जर तो परावृत्त झाला नाही तर आम्ही त्याला, (त्याच्या) कपाळाचे केस धरून ओढू. त्या कपाळाला जे खोटारडे व मोठे गुन्हेगार आहे. त्याने बोलवावे आपल्या समर्थकांच्या टोळीला, आम्ही सुध्दा कोपच्या दूतांना बोलावून घेऊ. कदापि नाही, त्याचे म्हणणे ऐकू नका आणि नतमस्तक व्हा व आपल्या पालनकर्त्याशी जवळीक साधा.'' *(९६:१३-१९)*

हे आमच्या पालनकर्त्या प्रभो ! आम्हा सर्वांना विचार आचाराच्या वाईटा पासून वाचव. आम्हा सर्वांना सदाचार करण्याची प्रेरणा दे. जीवंत ठेव तर खरा श्रध्दावंत बनवून. आम्हाला मृत्यू दिला तर तुझ्या आज्ञाधारकतेत (इस्लाम) मृत्यू दे । *(आमीन)*

"चांगला संकल्प"

माननीय उमर बिन रक्काब (र) यांचे निवेदन आहे, "प्रेषित (स.) यांनी सांगितले आहे की आचरण संकल्पावर आधारित आहे. प्रत्येकासाठी तेच आहे ज्यांचा त्याने संकल्प केला आहे. म्हणून ज्याचे स्वदेश त्याग जगाला प्राप्त करण्यासाठी असेल किंवा एखाद्या स्त्रीशी लग्न करण्यासाठी असेल तर अल्लाहजवळ त्याच कामासाठी त्याच्या देश त्यागाची नोंद होईल." *(बुखारी)*

स्वदेश त्याग (हिजरत) महान समर्पण आहे. आपले घर, नाते संबंधीना, संपत्तीला सोडून एखाद्या अनोळखी जागी जाऊन स्थिरावणे कठीण काम आहे. परंतु देश त्याग करणाऱ्याला त्याचा मोबदला अल्लाह जवळ तेव्हाच मिळेल जेव्हा त्याने ते कार्य अल्लाहच्या प्रसन्नतेला प्राप्त करण्यासाठी केले असेल. अन्य कारणासाठी त्याचे ते कृत्य त्याच कारणासाठी असेल. मग तो त्याच्या ध्येयपूर्तीत यशस्वी होवो अथवा अपयशी होवो. अल्लाह जवळ अशा कृत्यांचा मोबदला मिळणार नाही.

माननीय अबु हुरैरा (र.) यांचे निवेदन आहे, "अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी सांगितले आहे की अल्लाह तुमच्या चेहऱ्यांना आणि संपत्तीला पहात नाही तर त्याची नजर तुमच्या मनावर आणि आचरणावर असते." *(मुस्लिम)*

अल्लाह तुमच्या चेहऱ्याला पहाता नाही तुम्ही गोरे आहात की काळे, उंच आहात की बुट्टे, लठ्ठ आहात की अशक्त लुकडे, तुम्ही श्रीमंत आहात की गरीब, बगंला आहे की फ्लॅट मध्ये राहता की झोपडीत राहता. या बद्दल अल्लाहला आवड नाही. अल्लाहला आवड तुमच्या आचरणाची मात्र जरूर आहे. तुमच्या आचरणावर त्याची नजर असते. तो पाहतो की तुम्ही त्याची आज्ञाधारकता करता की आचरणात त्याची अवज्ञा करता. तुमच्या आचरणा मागे कोणता तुमचा संकल्प आहे. जर संकल्प चांगले आहे आणि आचरण सुध्दा चांगले आहे तर अल्लाह खुश होतो नाही तर तो नाराज होतो. उद्या परलोकात निर्णय आम्हा सर्वांचे आचरण पाहुन आणि संकल्प पाहून होईल, आमचे चेहरे, रंग, धनदौलत इ. पाहून मुळीच होणार नाही.

मनुष्याच्या आचरणाचे परिणाम जगात जसे दिसतात तसे परलोकात सुध्दा प्रकट होतात. जगात तर असे घडणे शक्य आहे की आचरणाचे फळ दिसणार नाही. परंतु परलोकात प्रत्येक कृत्याचा चांगला अथवा वाईट परिणाम जाहिर होणारच आहे. आचरणाच्या बाह्यरूपावरून परलोकात त्याचा परिणाम जाहिर होणार नाही तर त्या मागचा संकल्प काय होता ह्यावर आधारित असेल. चांगल्या आचरणासाठी चांगला

हेतु, संकल्प सुध्दा आवश्यक आहे. चांगल्या कृत्यात चांगला संकल्प, हेतु त्या मागे नसेल तर परिणाम चांगला न होता वाईट होतो.

स्वदेश त्याग एक महान व कठीण कृत्य आहे. साहसी लोकच हे करू शकतात. यावरून ह्याचा मोबदला सुद्धा मोठाच असला पाहिजे. अल्लाह जवळ याचा मोबदला महान आहे. परंतु अल्लाह फक्त बाह्य आचरणच पहाणार नाही, तर त्यामागची भूमिका अथवा संकल्प विचारात घेईल. जर एखाद्याने अल्लाहसाठी अल्लाहच्या मार्गात अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांच्या पवित्र प्रथेला उजागर करण्यासाठी स्वदेश त्याग केला असेल तर निश्चित अल्लाह त्याचा महान मोबदला देईल. परंतु हेतु अल्लाहला प्रसन्न करण्या ऐवजी दुसराच भौतिक गरजेसाठी असेल, तर त्याला त्याचे फळ जगातच मिळेल. परलोकात त्यासाठी काही मोबदला नसेल. परलोकाचा ध्यास मनी बाळगून त्याने देशत्याग केला नव्हता. जर ऐहिक फायदा मिळविणे हाच हेतु असेल तर परलोक सफलता त्यामुळे कशी प्राप्त होईल ? एक हदीस कथन आहे,

‘‘ज्याचा स्वदेश त्याग अल्लाह आणि अल्लाहच्या प्रेषिताकडे असेल तर त्याचे ते कृत्य अल्लाहसाठी आणि अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांच्यासाठीच असेल.’’ *(बुखारी)*

यावरून हेच स्पष्ट होते की ज्याचा देशत्याग (हिजरत) अल्लाहसाठीच आहे तर त्याची ती हिजरत (स्वदेश त्याग) खरी हिजरत आहे. अल्लाहजवळ हीच हिजरत स्वीकृत होईल. आणि त्या वक्तीला स्वर्गात प्रवेश दिला जाईल.

मनुष्याचे हे कृत्य आश्चर्यजनक आहे की तो जगाला प्राप्त करण्यासाठी आणि भौतिक फायद्यासाठी सदाचाराला आणि पवित्र कार्याला सुध्दा साधन बनवितो. जगाच्या लहान सहान फायद्यासाठी महान कृत्यांच्या पावित्र्याला कलंकित करतो. एक हदीस कथन आहे,

माननीय अनस (र.) यांचे निवेदन आहे, ‘‘प्रेषित (स.) यांनी सांगितले आहे की ज्याचे ध्येय परलोक यश प्राप्तीचे असेल. तर अल्लाह त्याच्या मनात दृढता निर्माण करतो आणि त्याच्या आचरविचाराला वाईटापासून दूर ठेवतो आणि जग त्याचे आज्ञाधारक बनते. ज्याचे ध्येय जगाला प्राप्त करण्याचे आहे तर अल्लाह मुहताजीला त्याच्या पुढे ठेवतो आणि त्याच्या आचरणाला बिघडवितो. जगात त्याला त्याच्या नशीबात जेवढे आहे तेवढे मिळते.’’ *(तिर्मिजी)*

मनुष्य श्रेष्ठतम सजीव आहे. त्याला बुध्दी आणि विचार करण्याची शक्ती त्याच्या निर्माणकर्त्याने दिली आहे जेणे करून मनुष्याने त्याच्या फायद्याचे आणि नुकसान ओळखून कार्य करावे. जेव्हा आपल्या बुध्दीचा वापर न कता तो नादानी करतो तेव्हा

शाश्वत फायद्यापासून मुकला जातो आणि तात्पुरत्या फायद्याला कवटाळून बसतो. अशा वेळी अल्लाह आपली कृपादृष्टि त्याच्यावरून काढून घेतो. असा मनुष्य जगाच्या मागे धावतो आणि जग त्याच्यापुढे धावते. तो आपल्या मामल्यांना दुरुस्त करु पाहतो परंतु ते आणखीनच बिघडत जातात. तो सुखी समाधानी कधीही राहात नाही. त्यासाठी तो सतत काबाडकष्ट करतो परंतु त्याच्या नशीबी दु:ख आणि निराशा पडते. तो आपले सर्व प्रयत्न करून जास्तीत जास्त भौतिक सुख मिळविण्याचा प्रयत्न करतो.परंतु त्याच्या पदरात तेव्हढेच पडते जेव्हढे अल्लाहने त्याच्या नशिबी लिहिले आहे. जगाला प्राप्त करण्यासाठी मनुष्य परलोकाकडे दुर्लक्ष करतो. जगात त्याला जितके जास्त हवे होते तेव्हढे सुध्दा मिळत नाही. अशा स्थितीत तो मात्र स्वत:च्या हाताने परलोक बरबाद करून ठेवतो.

सुदैवी तो मनुष्य आहे जो विवेकबुध्दीने आणि परलोक विचार करून निर्णय घेतो आणि परलोक सफलतेला प्राप्त करण्यासाठी आपले जीवन ध्येय बनवतो. दासाचा हा बुध्दीविवेकपूर्ण निर्णय अल्लाह पसंत करतो. अल्लाह अशा माणसाला परलोक सफलता देईलच परंतु ह्या जगात सुध्दा त्याला आपल्या कृपेने सफल ठरवितो. त्याच्या मनात स्थिरता आणि धैर्य निर्माण करतो. खरी श्रीमंती मनाची श्रीमंती आहे.

खरी श्रीमंती मनाची आहे, संपत्तीची विपुलता खरी श्रीमंती नाही. अल्लाह अशा दासाला सुखसमृध्दी बहाल करतो. त्याच्या त्रासांना आणि संकटाना, काळजींना दूर करतो आणि त्याला मानसिक समाधान व मनशांती बहाल करतो. अशा माणसाच्या मागे जग येते तो जगाच्या मागे लागत नाही.

खऱ्या श्रध्दावंतासाठी सफलता आणि सुखसमाधान ह्यातच आहे की जो पर्यंत तो जगात जीवंत आहे तोवर त्याने अल्लाह आणि त्याचे प्रेषित (स.) यांची पूर्ण आज्ञाधारकता स्वीकारावी. त्याच्या जीवनाची सर्व धडपड अल्लाहची प्रसन्नता प्राप्तीसाठीच असावी. जर त्याच्या सदाचारात अल्लाहची प्रसन्नता मिळविणे आणि परलोक सफलता प्राप्तीचे ध्येय नसेल तर ह्याचा मोबदला त्याला मिळणार नाही. दिसायला ती कामे चांगली आहेत परंतु त्यांचा परिणाम मात्र उलटा आहे. ते त्याच्यासाठी आपत्ती ठरते.

माननीय अबु हुरैरा (र.) यांचे निवेदन आहे, ''अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी सांगितले आहे की प्रथम ज्या व्यक्तीला पुनरुत्थानाच्या दिवशी निर्णय दिला जाईल तो हुतात्मा (शहीद) असेल. त्याला हजर केले जाईल. अल्लाह त्याला आपल्या देणग्यांची आठवण करून देईल तो त्यांचा स्वीकार करील. अल्लाह विचारील की तू ह्या माझ्या उपकारांची परत फेड कशी केली ? तो म्हणेल मी तुझ्या मार्गात लढत राहिलो शेवटी

शहीद झालो. अल्लाह त्याला सांगेन की तू खोटे बोलतो. तू लढला आणि शहीद झाला यासाठी की लोकांनी तुला शूर म्हणावे. जगात तू लोकांमध्ये शूर म्हणून प्रसिध्द झाला होता. अल्लाहचा निर्णय होईल आणि त्याला तोंडघशी फरफटत नेऊन नरकात फेकले जाईल. दुसरा माणुस धर्म पंडित (आलीम) असेल. अल्लाह त्याला आपले सर्व उपकार जे अल्लाहने त्याच्यावर केले आहेत, आठवण करून देईल. सर्वांचा तो माणूस स्वीकार करील. तेव्हा अल्लाह त्याला विचारेल की माझ्या ह्या उपकारांची फेड तू कशा प्रकारे केलीस ? तो मनुष्य म्हणेल स्वामी, मी तुझ्यासाठी धर्म शिकलो आणि धर्मज्ञान लोकांना देत राहिलो आणि कुरआन विचार करून करून वाचले. अल्लाह म्हणेल की तू खोटे बोललास. तू हे सर्व काही यासाठी केले की लोकांनी तुला धर्म पंडित (आलीम) म्हणावे. लोकांमध्ये जगात तू आलीम म्हणून प्रसिध्द झाला होता. त्याच्यासाठी सुध्दा नरकाचा निर्णय दिला जाईल. तोंडघसी फरफटत नेऊन त्याला नरकात फेकले जाईल. तिसरा मनुष्य तो आहे ज्याला अल्लाहने जगात सुख समृध्दी दिली होती. त्याला न्यायालयात हजर केले जाईल. त्याला सुध्दा सर्व उपकारांची आठवण करून दिली जाईल. तो स्वीकार करील तेव्हा अल्लाह म्हणेल तू उपकारांची परत फेड कशी केलीस ? तो म्हणेल स्वामी मी नेहमी दान देत होतो. अल्लाह म्हणेल तू खोटे बोलला. तू तर दान ह्यासाठी दिले की जगात लोकांनी तुला दानशूर म्हणावे. तू जगात दानशूर म्हणून प्रसिध्द सुध्दा पावला होता. अल्लाहच्या निर्णयानुसार त्याला सुध्दा तोंडघशी फरफटत नेऊन नरकात फेकले जाईल.'' *(मुस्लिम)*

शहीद आणि आलीम (पंडित) यांच्या प्रतिष्ठेबद्दल काय बोलावे. ह्या प्रमाणे गरीबांच्या मदतीला धावून जाणे सुध्दा अत्यंत पुण्यशील काम आहे. परंतु इतके म्हणून कृत्य करणारे आणि अद्वितिय बलिदान देणारे (शहीद होणारे) सुध्दा पुनरुत्थानाच्या दिवशी अल्लाहच्या नजरेत मूल्यहीन ठरतील जर त्यांनी ही सर्वकृत्यें जगात प्रसिध्दी मिळविण्यासाठी आणि जगातील शुल्लक फायदे मिळविण्यासाठी केलेले असतील. अल्लाहची प्रसन्नता प्राप्त करण्याचा हेतु त्या सर्व कृत्यात कार्यरत नसल्यामुळे ती महान कृत्यें सुध्दा निरर्थक ठरली. अशा वेळी पुण्यप्राप्ती आणि फलप्राप्ती तर दूरच आपत्तीवर आपत्ती त्याच्यावर कोसळतात. त्यांना तोडघशी पाडून फरफटत नेऊन नरकात फेकून दिले जाईल. परंतु आपल्या नेक आणि सच्चा दासांवर अल्लाह फार मेहरबान होतो ते कसे पहा,

माननीय अबुज़र (र) यांचे निवेदन आहे, ''अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी सांगितले आहे की अल्लाह म्हणतो '' जो नेक कृत्य करील त्याला मी दहापटीने जास्त देईल आणि त्यापेक्षा ही जास्त आणि जो कुणी वाईट काम करील त्याला त्या वाईटा इतकीच शिक्षा दिली जाईल आणि माफ सुध्दा करू शकतो. जो कोणी दास माझ्याकडे

एक फूट पुढे येतो मी त्याच्याकडे एक हाथ पुढे येतो आणि जो एक हाथ माझ्याकडे येतो मी दोन हाथ त्याच्याजवळ जातो. जो कोणी दास माझ्याकडे चालून येतो मी त्याच्या कडे धावून जातो. जो कोणी दास जमिन भरून अपराध करून माझ्या समोर हजर होतो आणि तो माझ्याबरोबर इतरांना भागीदार ठरवित नाही तर मी माफ करतो आणि त्याचे स्वागत करतो." *(मुस्लिम)*

दासाबरोबर अल्लाहच्या मेहरबानी आणि प्रेमाचे स्वरूपतर पहा ! त्याने त्याला हात, पाय, कान, नाक, बुध्दी दिली तसेच प्रत्येक प्रकारची योग्यता प्रदान केली आणि आकाश व पृथ्वी दरम्यान त्याला लागणाऱ्या सर्व गरजेच्या वस्तू बहाल केल्या. दास त्यांना वापरात आणतो आणि त्या सर्वांचा फायदा घेतो. परंतु अपार उपकार करणाऱ्या आपल्या निर्माणकर्त्याला विसरून जातो. आपल्या पालनकर्त्या प्रभुस्वामीची अवज्ञा सर्रास करू लागतो. गुन्ह्यांच्या कृत्यांतील दलदलीत स्वत: रूतून बसतो. असे असून सुध्दा अल्लाह आपले दार त्याच्यासाठी सतत उघडे ठेवतो आणि त्याच्या स्वागताला तयार असतो. दास आपल्या मालकाकडे (अल्लाहकडे) जितका जातो, अल्लाह त्यापेक्षा जास्त गतीने त्याच्याकडे येतो. परंतु वाईटाचा बदला वाईट इतकाच देतो किंवा माफ सुध्दा करतो. ईशद्रोह व्यतिरिक्त सर्व गुन्हे तो माफ करतो आणि परलोकात त्याची गाठ घेतो. काय शान आहे त्या अल्लाहची !

माननीय अबु हुरैरा (र) यांचे निवेदन आहे, "अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी सांगितले आहे की अल्लाह प्रलयाच्या दिवशी म्हणेल, "हे आदम पुत्र ! मी आजारी पडलो तर तू माझी विचारपूस करण्यास आला नाही." दास विचारील की हे प्रभुस्वामी मी तुझी विचार पूस कशी करणार तू तर सर्व सृष्टिचा मालक, पालक आणि शासक आहे. अल्लाह म्हणेल "माझा अमुक दास आजारी होता परंतु तू त्याची विचारपूस केली नाहीस जर तू त्याची सेवा केली असती तर मला तिथे पाहिले असते." अल्लाह म्हणेल "हे आदम पुत्र ! मी तुझ्या जवळ जेवण मागितले परंतु तू दिले नाहीस." दास म्हणेल की हे प्रभु स्वामी, मी तुला कसे खाऊ घालणार तू तर सर्व सृष्टिचा पालनहार आहेस" त्यावर अल्लाह म्हणेल "माझ्या अमुक दासाने तुझ्याकडे जेवण मागितले परंतु तु दिले नाहीस. तू जर त्याला खाऊ घातले असते तर त्याला माझ्या जवळ पाहिले असते." अल्लाह म्हणेल "हे आदम पुत्र ! मी तुझ्याकडे पाणी मागितले परंतु तु दिले नाहीस." तो म्हणेल हे प्रभुस्वामी मी तुला पाणी कसा पाजू शकतो तू तर साऱ्या सृष्टिचा पालनहार आहेस. त्यावर अल्लाह म्हणेल "माझ्या अमुक दासानं तुझ्याकडे पाणी मागितले परंतु तू दिले नाही. जर तू त्याची तहाण भागविली असती तर ते पुण्य माझ्याजवळ पाहिले असते." *(मुस्लिम)*

आज सुध्दा लोक आजारी पडतात. सुदैवी आहेत ते लोक जे आजारी लोकांची विचारपूस करतात. व त्यांची सेवा करतात. आज सुध्दा लोक उपासी आणि तहाणलेले आहेत आणि दुसऱ्यां समोर ते हात पसरतात. सुदैवी आहेत ते लोक जे परलोक ध्यासा पोटी त्यांची सेवा करतात. उपासीला पोटभर खाऊ घालतात. तहाणलेल्याची तहाण भागवितात. लोक फाटलेल्या कपड्यात राहतात. अर्धनग्न राहतात ते आपले शरीर झाकण्यासाठी कपडे मागतात. सुदैवी आहेत ते दास जे परलोक ध्यास करून अशा वंचिताना मदत करतात.

"समस्त विश्व अल्लाहचे कुटूंब आहे." *(हदीस)*

अगदी खरे सांगितले अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी की सृष्टि अल्लाहचे कुटूंब आहे. म्हणून लोकांपैकी अल्लाहला प्रिय ते आहेत जे अल्लाहच्या कुटूंबा बरोबर चांगला व्यवहार करतात. अल्लाहची मर्जी तुम्ही पूर्ण करा मग पहा की अल्लाह तुम्हाला कशा प्रकारे समृध्दशाली बनवितो.

अल्लाहचा धर्म इस्लाम एक परिपूर्ण जीवन शैली आहे. इस्लाम जगातील अल्लाहची सर्वश्रेष्ठ देणगी आहे. इस्लाम रूपी अल्लाहने दिलेल्या या परिपूर्ण जीवन प्रणालीला आपल्या जीवनात आत्मसात करून इस्लामी जीवन पध्दतीनुसार जगात जीवन जगत राहून संकटांचा सामना धैर्याने करत जावे परंतु कोणत्याही स्थितीत ईशप्रदत्त या जीवन शैलीला विसरले जाऊ नये. हदीस कथन आहे,

माननीय अनस (र.) यांचे निवेदन आहे, "अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी सांगितले आहे की लोकांवर असा काळ सुध्दा येणार आहे ज्यामध्ये दीन धर्मावर चालणे हातात आगीचा गोळा घेण्यासारखे असेल." *(तिर्मिजी)*

अशी कठीण आणि विरोधी स्थिती असेल की धर्मानुसार आचरण करणे अशक्यप्राय होईल. हातात अग्नीचा गोळा घेण्यासारखे ठरेल. परंतु परिस्थिती कितीही कठीण आणि हालाखीची असली तरी परलोकध्यास असणारा माणुस, अल्लाहचा दास अल्लाहच्या धर्मानुसार कधीही दूर जात नाही. हदीसचे निवेदन आहे,

माननीय अनस (र.) यांचे निवेदन आहे, "अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी सांगितले आहे की मला माझ्या बंधूशी भेटण्याची इच्छा आहे. तेव्हा साथीदार (सहाबी) यांनी सांगितले की आम्ही तुमचे बंधू आहोत. प्रेषित (स.) यांनी सांगितले की तुम्ही तर माझे साथीदार (सहाबी) आहात. माझे बंधू ते लोक असतील जे माझ्यावर विश्वास ठेवतील आणि ज्यांनी मला पाहिले नसेल." *(अहमद)*

नि:संदेह सहाबी (साथीदार) लोकांचा दर्जाश्रेष्ठ आहे. त्यांनी अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांना पाहिले आहे. प्रेषित मुहम्मद (स.) यांचे भाषण आणि संवाद ऐकले आहे. प्रेषित (स.) यांच्या सत्‌चारित्र्याला अनुभवले आहे. प्रेषित मुहम्मद (स.) यांच्या तोंडातून निघालेल्या सत्य आवाहनाला ऐकले आणि श्रध्दा ठेवली आणि त्यांच्या डोळ्या देखत श्रध्देला आचरणात आणून दाखविले. आणि अल्लाहची प्रसन्नता प्राप्त झाल्याची खुश खबर ऐकण्यास पात्र ठरले. अल्लाह त्यांच्यावर प्रसन्न झाला आहे. परंतु ते लोक ज्यांनी प्रेषित मुहम्मद (स.) यांना आणि त्यांच्या कारकिर्दीला पाहिले नाही. त्यांचे भाषण व संवाद ऐकले नाहीत. अशा लोकांनी फक्त ग्रंथाद्वारेच माहिती करून घेतली आणि पंडितांपासून ज्ञान प्राप्त केले आणि श्रध्दा ठेवली. असे श्रध्दावंत कोणत्या श्रेष्ठ योग्यतेचे आहेत ते प्रेषित (स.) यांचे वरील कथन स्पष्ट करते. प्रेषित मुहम्मद (स.) यांनी सांगितले आहे की मला परलोकात आपल्या बंधूशी भेटण्याची इच्छा आहे. किती मोठेपण आहे ह्या अनुयायांसाठी! प्रेषित कथन आहे,

माननीय अबु हुरैरा (र.) यांचे निवेदन आहे, "अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी सांगितले आहे की माझ्या अनुयायांपैकी माझ्याशी अतोनात प्रेम करणारे असे लोक असतील जे माझ्या नंतर जन्माला येतील. ते म्हणतील किती बरे झाले असते की आपल्या मुलाबाळांचे, पत्नींचे, संपत्तीचे बलिदान करून प्रेषित (स.) यांचे दर्शन त्या बदल्यात झाले असते." *(मुस्लिम)*

प्रेषित (स.) यांच्या आवाहनाने आणि प्रेषित मुहम्मद (स.) यांच्या चारित्र्याने त्यांना त्यांच्या प्रेमात मग्न केले. ह्या दासाना आपले सर्वस्व समर्पण करून आदरणीय प्रेषित (स.) यांचे दर्शन परलोक काळात घडण्याची तीव्र इच्छा आहे. परलोक ध्यास करणारे हे दास किती सुदैवी आहेत. ह्याचमुळे आदरणीय प्रेषित मुहम्मद (स.) यांना सुध्दा अशा दासांशी अपार प्रेम आहे आणि त्यांच्याशी प्रेषित मुहम्मद (स.) परलोक काळात भेट घेतील. हदीसची शुभवार्ता आहे,

माननीय अनस (र) यांचे निवेदन आहे, "अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी सांगितले आहे की ज्याने मला पाहिले आहे आणि माझ्यावर श्रध्दा ठेवली त्याच्यासाठी एकदा शुभवार्ता आहे. परंतु ज्याने माझ्यावर श्रध्दा ठेवली आणि मला पाहिले नाही त्याच्यासाठी सातवेळा शुभवार्ता आहे." *(अहमद)*

सृष्टिनिर्माता अल्लाह जवळ प्रार्थना आहे की काळफरकामुळे, कालचक्रामुळे तू आम्हा सर्वांना प्रेषित मुहम्मद (स.) यांचे आवाहन मन:पूर्वक स्वीकारण्याचे आणि त्यांच्या पवित्र परंपरेवर दृढ राहण्याचे आणि त्यांनी दाखवून दिलेल्या मार्गावर चालण्याची प्रेरणा आणि प्रोत्साहन दे ! जेणे करून आम्ही सर्व प्रेषित मुहम्मद (स.) यांच्या या शुभवार्तेसाठी योग्य ठरावे." *(आमीन)*

“जो कहे सो कर”

कथनी एक परंतु करनी मात्र दुसरीच ! ही मनुष्याची सर्वात वाईट सवय आणि वाईट गुण आहे. इस्लाम मनुष्य स्वभावात नैतिक गुणवैशिष्टयें आणि सवयी निर्माण करण्यासाठी आला आहे. मनुष्याला सर्व अवगुणांपासून पवित्र करण्यासाठी आला आहे. इस्लाममध्ये अशा लोकांना बिल्कूल स्थान नाही जे बोलतात एक आणि करतात दुसरेच तसेच ज्यांच्या कथनी आणि करनीमध्ये फरक आहे. इस्लाम मनुष्याच्या मनात बोलण्यात, चालण्यात आणि मनुष्याच्या जीवनात ताळमेळ बसवू इच्छितो. याचसाठी आवश्यक आहे की मुळ मंत्र (कलिमा) यास मनापासून स्वीकारले गेले पाहिजे. हे श्रध्दाशीलतेच्या पूर्णत्वासाठी अत्यावश्यक आहे. जिव्हेद्वारा तो मूळमंत्र म्हटला जाणे म्हणजे त्याची तोंडी ग्वाही देणे आहे. मूळ मंत्राच्या गरजांची आपल्या मनापासून आचरणात पूर्तता करून दाखविणे, त्यासाठी वित्ताने, शरीराने, जीवाने प्रयत्न करणे म्हणजेच व्यावहारिक साक्ष आहे. अल्लाहजवळ ही कथनी आणि करणीची अशी समानता अत्यंत प्रिय आहे. या विरुध्द कथनी आणि करनीतील फरक अत्यंत अप्रिय आहे. कुरआनोक्ती आहे,

“हे लोकहो, ज्यांनी श्रध्दा ठेवली आहे, तुम्ही का ती गोष्ट सांगता जी तुम्ही करीत नाही ? अल्लाहच्या जवळ हे अत्यंत अप्रिय कृत्य आहे की तुम्ही सांगावी ती गोष्ट जी करीत नाही.” (६१:२-३)

जे लोक कथनी आणि करनीच्या फरकाच्या आजाराने ग्रस्त आहेत त्यांना कोणत्याच समाजात चांगल्या नजरेने पाहिले जात नाही. लोकांचा त्यांच्यावर भरोसा नसतो आणि ओळखीचा प्रत्येकजण त्यांचा तिटकारा करतो. ही स्थितीतर त्यांची जगात होते परंतु परलोकातील परिणाम तर महाभंयकर आहे. हदीस चे स्पष्टिकरण आहे,

ओसामा बीज़ैद (र.) यांचे निवेदन आहे, “अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी सांगितले आहे की पुनरुत्थाना दिवशी एका माणसाला नरकाग्नित फेकून दिले जाईल, त्याचे पोट फाटून आतडे बाहरे पडतील. तो त्या बाहेर पडलेल्या आतड्यांभोवती फरफटत राहील जसा घाणीला जोडलेला गाढव घाणी भोवती चक्कर मारतो. हे दृष्य पाहून नरकातील लोक तिथे जमतील आणि विचारतील की अमुकअमुक माणसा तुमचे

काय हाल आहे ? काय तुम्ही आम्हाला सदाचाराचा आदेश देत नव्हते आणि दुराचारापासून रोखत नव्हते ? तो उत्तर देईल की हे तर ठीक आहे परंतु मी तुम्हाला सदाचाराचा आदेश तर देत होतो. परंतु त्यावर स्वत: आचरण करत नव्हतो आणि त्याच प्रमाणे मी दुराचारापासून तुम्हाला परावृत्त करीत होतो, परंतु स्वत: मात्र त्यापासून परावृत्त होत नव्हतो.'' *(बुखारी, मुस्लिम)*

प्रथम दर्शनी ही तर फार चांगली गोष्ट आहे की लोकांना सदाचाराचा आदेश द्यावा आणि दुराचारापासून लोकांना प्रतिबंध करावा आणि खऱ्या श्रध्दावंताच्या जीवनाचे ते ध्येय आहे. ह्याला जीवनात पार न पाडल्यास भयानक परिणामांची चेतावनी दिली गेली आहे. परंतु स्वत:ला सुध्दा संबोधित समजणे अत्यावश्यक आहे. नि:संदेह दुसऱ्यांना सदाचाराचा आदेश दिला गेला पाहिजे परंतु स्वत: सुध्दा सदाचाराने वागले पाहिजे. इतरांना तर जरूर दुराचारापासून रोखले पाहिजे परंतु स्वत: सुध्दा दुराचारापासून परावृत्त झाले पाहिजे. हे काय बोलणे झाले की दुसऱ्यांना सदाचाराचा आदेश द्यावा आणि स्वत: मात्र सदाचारापासून कोरे खट्ट ! दुसऱ्यांना वाईटांपासून दूर ठेवण्यास सांगावे परंतु स्वत: मात्र वाईट कृत्यांत पूर्ण लतपत व्हावे !

यहुदी लोकांची हीच दुर्दशा होती. ते लोकांना चांगले करण्याचा आदेश तर देत होते परंतु त्या पासून स्वत: मात्र अलिप्त राहत होते. त्यांनी हा विचार कधीच केला नाही की सदाचार हा आमच्यासाठी (स्वत:साठी) सुध्दा सदाचार आहे. दुसऱ्यांप्रमाणेच स्वत:साठी सुध्दा त्यात भलाई आहे. यहुदी लोक दुसऱ्यांना आदेश देण्याची जबाबदारीला तर समजून होते मात्र स्वत:ला सदाचारी मार्गावर चालण्याची सूट घेत होते. आपल्या स्वत:च्या जीवनात सदाचाराला थारा देत नव्हते. या दांभिकतेला कुरआन स्पष्ट करून सांगत आहे,

''(हे ग्रंथधारकांनो) तुम्ही तर इतरांना सन्मार्गाचा अंगिकार करण्यास सांगता परंतु स्वत:ला मात्र विसरता ?'' (२:४४)

असे दांभिक लोक ज्यांची करनी आणि कथनी मध्ये अंतर आहे, ते जगातील आणि परलोकातील यशाला वंचित राहतात. म्हणूनच त्या यहुदी आणि ख्रिस्ती लोकांना सत्य स्वीकार करण्याची प्रेरणा मिळू शकली नाही. बोलावे तसे करू नये ही त्यानी स्वत:ची सवय बनवून घेतली होती. ते असे ह्यासाठी करत होते की त्याना

परलोक ध्यास मुळीच नव्हता. ते जगाच्या सफलतेलाही विमुख राहिले परंतु परलोक विमुखतेचा भयंकर परिणाम त्यांना परलोकात भोगावा लागणार आहे.

आता मुस्लिमांची ही जबाबदारी आहे की त्यांनी लोकांना सदाचाराचा आदेश द्यावा आणि स्वत: सुध्दा सदाचाराचा आदर्श बनावे. दुसऱ्यांना दुराचारापासून रोखावे आणि स्वत: सुध्दा वाईटापासून दूर रहावे. सर्व प्रथम ही स्वत:ची जबाबदारी आहे. दुसऱ्यांचा नंबर तर नंतरचा आहे. परंतु मनुष्य दुसऱ्या मनुष्याला सावध करता करता मात्र स्वत:च बेसावध राहिला तर अशा माणसाला परलोकात भयंकर परिणामांना तोंड द्यावे लागेल, ज्याचा उल्लेख हदीस मध्ये स्पष्ट केला गेला आहे. नरकाग्नित फेकले जाणे, पोट फाटून आतड्या बाहेर निघणे आणि बेचैनीच्या कठीण स्थितीत कोथळ्या भोवती चक्कर मारत राहणे हे सर्व असह्य दु:ख आहे. परंतु त्या वेळी त्याची स्थिती काय होईल जेव्हा तो ज्यांना ज्यांना आदेश देत होता ते सर्वजण गोळा होतील. आश्चर्य चकित होऊन म्हणतील तुमची ही स्थिती कशामुळे झाली ? तुम्हीतर आम्हाला सदाचाराचा आदेश देत होता आणि वाईटापासून रोखत होता. आम्ही तर तुझे ऐकले नाही आणि आज आम्ही नरकाग्निच्या यातना भोगत आहोत. काय स्थिती असेल ती की तो स्वत: त्या लोकांसमोर या वस्तूस्थितीचा स्वीकार करील आणि सांगेल की माझी ही दुर्दशा माझ्या कथनी आणि करनीतील फरकामुळे झाली आहे. मी दुसऱ्यांना जे सांगत होतो त्यानुसार मी स्वत: आचरण करत नव्हतो. तो ज्यांना जगात आदेश देत होता, समजावून सांगत होता, त्या सर्वांच्या समोर त्याची ही धिक्कारित स्थिती नरकाग्निच्या यातना द्विगुणीत करेल.

कथनी आणि करनीच्या फरकामुळे होणारा बिघाड आणि त्या व्यक्तीच्या हाल आपेष्टांचे वर्णन प्रेषित (स.) यांनी स्वत:शबे मेअराजच्या रात्री आपल्या डोळ्यांनी पाहिले आणि सांगितले,

माननीय अनस (र.) यांचे निवेदन आहे, "अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी सांगितले आहे की मी मेराजच्या रात्री पाहिले की काही लोकांचे ओंठ अग्निच्या कात्रीने कापले जात आहेत. मी जिब्रईल (अ.) यांना विचारले की हे कोण लोक आहेत ? त्यानी उत्तर दिले की हे तुमच्या अनुयायींना भाषण देणारे लोक आहेत. हे लोकांना भलाईचा आदेश देत होते आणि स्वत:ला मात्र विसरून जात होते. हे ते लोक आहेत जे बोलतात मात्र करत नाहीत. ते कुरआन पठण तर करतात परंतु त्यानुसार आचरण करत नाहीत." *(मिश्कात)*

ज्यांना अल्लाहने भाषण करण्याची योग्यता दिली आहे त्यांची प्रथम जबाबदारी आहे की त्यानुसार आचरण करावे आणि अल्लाहच्या दासांना सदाचाराचा मार्ग, सफलतेचा मार्ग दाखवावा आणि त्या मार्गावर स्वत: सुध्दा चालावे. परंतु करनी आणि कथनीतील फरकामुळे परलोकात भयंकर परिणामांना सामोरे जावे लागणार यात मुळीच शंका नाही.

मेराजच्या रात्री कथनी आणि करनीतील फरक करणाऱ्यांचा भयंकर परिणाम अल्लाहचे प्रेषित मुहम्मद (स.) यांनी स्वत:च्या डोळ्यांनी पाहिला आणि त्याला स्पष्टपणे सांगितले जेणे करून पुनरुत्थानाच्या दिवसापर्यंत लोक त्यापासून धडा घेत राहतील आणि या चारित्र्यहीनते पासून दूर राहतील.

कथनी आणि करनीमध्ये फरक करणाऱ्यांचा जगात फायदा होतो. हा फायदा त्याना मजबूर करून ठेवतो की भलाईला जाणून सुध्दा दुसऱ्यांना त्या भलाईचा (सदाचाराचा) आदेश देतांना मात्र ते स्वत: त्या सदाचारापासून, भलाईपासून दूर राहतात. झटपट नफा प्राप्त करण्याच्या प्रवृत्तीच्या दबावामुळे परलोक ध्यास विरून जातात. ह्यामुळे समाज सुधारक प्रेषित (स.) यांनी परलोक ध्यासाची धग मनात फक्त पेटवली नाही तर वरील दोन्ही हदीस कथनात परलोकातील महाभंयकर परिणामांचा उल्लेख करून मानवी मनाला कायमचे बेचैन करून टाकले आहे. ज्याच्या मनात परलोक ध्यासाची ही धग पेटलेली असेल ती ज्वाळा बनावी आणि त्या ज्वाळेच्या उष्णतेने मनुष्याने सतत बेचैन राहून परलोक यश प्राप्तीसाठी जीवनभर प्रयत्नशील राहावे. परलोक यश प्राप्तीचा ध्यास तो शाश्वत उपाय आहे जो मानसाच्या मनात दांभिकतेला मुळीच थारा देत नाही. तो बोलतो तेच करतो किंबहुना स्वत: अगोदर करतो मग बोलतो.

"अल्लाहची मदत"

श्रध्दाशीलतेचा आणि इस्लामचा दावा करणे जगातील सर्वश्रेष्ठ दावा आहे. ह्यामुळे मानवी जीवनात महान क्रांती घडते. हा दावा फक्त तोंडी दावा करून भागत नाही. मनाची साथ त्याच्या जोडीला असली पाहिजे म्हणजे मनुष्याच्या समस्त जीवन व्यवहारावर इस्लामची छाप पडली पाहिजे. परलोक ध्यासाने मनुष्य जीवनभर अल्लाहची अवज्ञा करण्यापासून दूर राहिला पाहिजे आणि तो अल्लाहचे प्रेषित मुहम्मद (स.) यांचा सच्चा अनुयायी बनला पाहिजे.

श्रध्दा धारण केल्यानंतर मनुष्यापुढे अनेक संकटं येत राहतात. सर्व प्रथम मनुष्याला आपल्या 'स्व' बरोबर संघर्ष करावा लागतो. मनुष्य श्रध्दाशीलतेच्या जोरावर आपल्या मनोकामनांना, इच्छा आकांक्षाना काबूत ठेवतो. नंतर त्या श्रध्दाशील माणसाला आपल्या कुटूंबाशी आणि सगेसोयऱ्यांशी संघर्ष करावा लागतो. ते लोक या श्रध्दावंताला अनेक प्रकारे त्रास देतात. नवीन नवीन संकटे त्याच्या पुढ्यात टाकली जातात. त्याला अतोनात त्रास दिला जातो. त्याच्या विरुध्द डाव रचून त्याला फसविले जाते. हे सर्व तो श्रध्दावंत सहन करीत जातो. परंतु जेव्हा संकटांचे आणि त्रासाचे हे डोंगर वाढतच जातात तेव्हा जगात जगणे त्याला असह्य होवून बसते. अशा कठीणतम समयी त्या श्रध्दावंताला अल्लाहची वचनं आठवतात. कुरआन स्पष्टोक्ती आहे,

"खात्री बाळगा की आम्ही आपल्या प्रेषितांची आणि श्रध्दा ठेवणाऱ्यांची मदत या जगातील जीवनात सुध्दा निश्चितपणे करतो आणि त्या दिवशी सुध्दा करू जेव्हा साक्षीदार उभे राहतील." (४०:५०-५१)

वरील कुरआनोक्तीत अल्लाहने जगात मदतीचे वचन दिले आहे आणि अल्लाहचे वचन कदापि खोटे ठरत नाही. कुरआनमध्ये अल्लाह ह्या विषयी स्पष्ट उल्लेख करीत आहे,

"ऐका, आकाशात आणि पृथ्वीत जे काही आहे अल्लाहचे आहे. अल्लाहचे वचन सत्य आहे, परंतु बहुतेक लोक जाणत नाहीत तोच जीवन प्रदान करतो व तोच मृत्यू देतो आणि त्याच्याकडेच तुम्हा सर्वांना परतावयाचे आहे." (१०:५६)

शक्य आहे की अल्लाहच्या वचनपूर्तीचा काळ अद्याप आला नाही आणि काही लोक यापूर्वीच जगातून निघून गेलेले (मृत्यू पावलेले) आहेत. मग काय ते अल्लाहच्या मदती विनाच राहिले आहेत ? नाही ते लोक अल्लाहच्या मदतीपासून वंचित राहिलेले नाहीत. वास्तविक जीवन तर परलोक जीवन आहे तिथे श्रध्दावंत लोक अल्लाहच्या मदतीपासून कदापि वंचित राहणार नाहीत हे वरील आयत वरून स्पष्ट होते.

खरा श्रध्दावंत निश्चितच अल्लाहच्या मदतीला पात्र आहे. परंतु श्रध्दा धारण केल्यानंतर अल्लाह त्या श्रध्दावंताची कसोटी घेत असतो आणि संकटांच्या भट्टीत टाकून परखून घेतो की त्याची श्रध्दा ही तोंडी श्रध्दाच फक्त आहे की व्यावहारिक आणि खरी श्रध्दा आहे. माणसाची परीक्षा घेतल्यानंतर तो खरा आहे की खोटा हे सिध्द होते. जो खरा सिध्द होतो तो अल्लाहच्या मदतीला पात्र ठरतो, जो खोटा ठरतो तो पालापाचोळ्या प्रमाणे बाजूला सारला जातो. अशा प्रकारे अल्लाह व्यावहारिक मैदानात मनुष्याला परखून घेतो की श्रध्दाशीलतेच्या दावा करण्यात कोण खरा आणि कोण खोटा आहे ? म्हणून श्रध्दाशीलतेच्या मार्गात नेहमीच संकटे येत राहतात. ह्याच वास्तवतेला अल्लाह कुरआनमध्ये स्पष्ट उल्लेख करीत आहे,

"काय लोक असे समजून बसले आहेत की त्यांना केवळ इतके म्हटल्यावर सोडून दिले जाईल की, "आम्ही श्रध्दा ठेवली." आणि त्यांना अजमाविले जाणार नाही ? वस्तुत: आम्ही त्या सर्वांची परीक्षा घेतली आहे जे यांच्यापूर्वी होऊन गेले आहेत. अल्लाहला तर हे अवश्य पाहावयाचे आहे की खरे कोण आहेत आणि खोटे कोण." (२९: २-३)

श्रध्दावंत जगात जे काही करतो त्या सर्वांच्या मागे परलोक सफलता प्राप्त करण्याचाच एकमात्र उद्देश राहतो. परंतु जगात सुध्दा त्याला सुखसमाधान आणि प्रसन्नता हवी असते जेणे करून अल्लाहचे आदेश पाळणे त्याला शक्य व्हावे. अल्लाह त्याला अजमावून पहातो. त्याला संकटात टाकतो. ह्याचा अर्थ हा मूळीच नाही की श्रध्दावंत जगात यशस्वी ठरला. श्रध्दावंत तर जगातील ह्या संकटाना आणि अडचणींना तोंड देत देत पवित्र बनतो आणि परलोकाच्या यशाची खात्री करून घेतो. जेव्हा संकटांच्या भट्टीत तापून सुलाखून तो बाहेर पडतो तेव्हा तो सिध्द करतो की स्वर्ग प्राप्तीसाठी तो पात्र आहे. अशा श्रध्दावंता ला जगात सुध्दा अल्लाहची मदत प्राप्त होत जाते आणि स्थिती सुकर बनत जाते. हेच पूर्वी घडले आहे. आणि आज सुध्दा असेच घडणार आणि पुढेही घडत राहणार आहे. कुरआन स्पष्टोक्ती आहे,

"काय तुम्ही हे समजता की तुम्ही सहजासहजी स्वर्गात दाखल व्हाल ? वास्तविक अद्याप तुमच्यावर ते सर्व काही ओढवले गेले नाही जसे तुमच्या पूर्वींच्या लोकांवर ओढवले. त्यांच्यावर कठीण प्रसंग ओढवले. आणि संकटे आलीत त्यांना हादरून सोडले इथपर्यंत की प्रेषित आणि त्यांचे सोबती ज्यांनी ईमान धारण केले होते ते म्हणू लागले की अल्लाहची मदत केव्हा येईल ? सावधान, अल्लाहची मदत जवळच आहे." (२:२१४)

अल्लाहच्या मार्गात काबाडकष्ट झेलण्याचा आणि संकटांना सामोरे जाण्याचा तसेच सर्व समर्पण करण्याची एक प्रमाणबध्दता अल्लाहने ठरवून दिली आहे. त्यानुसार पूर्ण आचरण केले पाहिजे. त्या प्रमाणाला त्याने अंदाजे ठरवून ठेवले नाही की अस्पष्ट ठेवले नाही की ज्याला जसे वाटेल तसा अंदाज करून त्याने या बाबत निर्णय करावा. अल्लाहने तर आपल्या पवित्र ग्रंथात याविषयीचे स्पष्ट मार्गदर्शन केले आहे,

''श्रध्दा ठेवा अल्लाह आणि त्याच्या पैगम्बरावर आणि प्रयत्नांची पराकाष्ठा (जिहाद) करा अल्लाहच्या मार्गात आपल्या संपत्तीनिशी आणि आपल्या प्राणानिशी हेच तुमच्यासाठी उत्तम आहे जर तुम्ही समजून घेतले.'' (६१:११)

जगात मनुष्याकडे जे काही आहे अल्लाहने त्याचे वर्णन दोन शब्दात केले आहे. १) संपत्ती व दुसरे २) जीव ह्या दोघांना मनुष्याने अल्लाहच्या मार्गात अल्लाहची प्रसन्नता प्राप्त करण्यासाठी समर्पित केले तर म्हटले जाईल की मनुष्याकडे जे काही होते त्याने अल्लाहच्या मार्गात समर्पित करून टाकले. अल्लाहच्या प्रसन्नते खातर जगात अशा माणसाने (खरा श्रध्दावंत) आपल्या सर्वस्वाचे समर्पण अल्लाहसाठी केले तर अल्लाह त्याला शुभवार्ता देतो.

''अल्लाह तुमचे गुन्हे माफ करील आणि तुम्हाला अशा उद्यानात दाखल करील ज्यांच्या खालून कालवे वाहत असतील. आणि चिरंतन निवासाच्या स्वर्गात तुम्हाला उत्तम घर प्रदान करील. हे आहे मोठे यश आणि ती दुसरी गोष्ट जी तुम्ही इच्छिता ती सुध्दा तुम्हाला देईल. अल्लाहकडून मदत आणि लवकरच प्राप्त होणारा विजय. हे पैगम्बर (स.) श्रध्दावंतांना याची खुशखबर द्या.'' (६१: १२-१३)

मक्का शहरात प्रेषित मुहम्मद (स.) आणि त्यांच्या सहाबींवर (साथीदार) अतोनात अत्याचार केले गेले यावर इतिहास साक्ष आहे. जेव्हा अत्याचाराची आणि हालआपेष्टांची सीमा राहीली नाही आणि मक्का शहारातील जमिन त्यांच्यासाठी तंग करण्यात आली. चहुबाजुनी त्यांना घेरण्यात आले तेव्हा त्यांना सहाजिकच वाटले की आता तरी अल्लाहची मदत कधी येणार ? आता तर अल्लाहची मदत येणे आवश्यकच आहे. म्हणून माननीय खब्बाब (र.) आदरणीय प्रेषित मुहम्मद (स.) यांच्याकडे गेले आणि त्यांना अल्लाहच्या मदतीसाठी अल्लाहजवळ प्रार्थना करण्यास विनंती केली. हे वर्णन खालील हदीसमध्ये आलेले आहे,

माननीय कैस (र.) यांचे निवेदन आहे त्यांनी माननीय खब्बाब (र) यांना हे सांगताना ऐकले, ''ते प्रेषित (स.) यांच्या जवळ गेले. ते काबागृहाला टेकून सावलीत बसले होते. त्यावेळी श्रध्दावंतांकडून (मक्का शहरातील मोजक्या श्रध्दावंतांना) अतोनात त्रास होत होता. ते प्रेषित (स.) यांना म्हणाले की हे अल्लाहचे प्रेषित (स.) !

काय आता तरी तुम्ही अल्लाहशी प्रार्थना करणार नाही. हे ऐकून ते उठले आणि त्यांचा चेहरा रागाने लालबुंद झाला. प्रेषित (स.) म्हणाले, "तुमच्या अगोदर असे लोक होऊन गेलेत ज्यांच्या हाडांपासून मांस वेगळे करण्यात आले आणि मांसपेशींना लोखंडाच्या फणीने ओरबडण्यात आले तरी ते आपल्या धर्मापासून परावृत्त झाले नाहीत. त्यांच्या डोक्यावर करवत ठेवून त्यांना दोन टुकड्यात कापले गेले तरी ते आपल्या धर्मावर अटळ राहिले होते. नि:संशय इस्लामच्या प्रभावाला अल्लाह सिध्द करून राहणार. तेव्हा एक स्वार यमन ह्या ठिकाणापासून ते बहरैन ह्या स्थानापर्यंत प्रवास करील आणि संपूर्ण प्रवासा दरम्यान त्याला अल्लाह शिवाय इतर कुणाचीच भीती राहणार नाही." *(बुखारी)*

श्रध्दावंताला एकाग्रचित्ताने आपली जबाबदारी पार पाडली पाहिजे. अल्लाह आणि अल्लाहचे प्रेषित मुहम्मद (स.) यांच्या आज्ञाधारकतेत काही एक कसर सोडता कामा नये. श्रध्दावंत जवळ जे काही आहे ते त्याचे नाही सर्वकाही अल्लाहचे आहे. अल्लाहचे होते म्हणून सर्व काही त्याचेच दिलेले आहे. श्रध्दावंताने विवेकबुध्दीने सर्वकाही अल्लाहच्या हवाली केले आहे आणि अल्लाहने त्याला स्वर्गाच्या मोबदल्यात खरेदी केले आहे. आता श्रध्दावंत मालक नाही तर विश्वस्त आहे. त्याला अल्लाहच्या अमानतीत मनमानी करण्याचा काहीच अधिकार नाही. परंतु अमानत ठेवणाऱ्या अल्लाहच्या मर्जीनुसार वागणे त्याची जबाबदारी आहे.

अल्लाहच्या मर्जीला पूर्ण करणे आणि प्रेषित मुहम्मद (स.) यांचे अनुयायीत्व करणे श्रध्दावंताचे जीवन ध्येय आहे तर इतर जे जे ध्येय आणि उद्धिष्ठे विरोधी असतील त्यांच्याकडून विरोध होणे सहाजिक आहे. विरोधक आपले ध्येय पूर्ण करण्यासाठी आणि अल्लाहच्या मर्जीला विरोध करण्यासाठी अनेक प्रकारे चाल खेळतील, विरोध करतील, अनेक प्रकारे अत्याचार करतील, दु:ख देतील जेणे करून सरळ मार्गापासून तुम्हाला दूर केले जावे. जेव्हा श्रध्दावंतांच्या संयम आणि धैर्याच्या मुकाबल्यात त्यांच्या युक्त्या निकामी ठरतील, तर थकून भागून गप्प बसणार नाहीत. सत्याचे ते विरोधक सत्याचा विरोध करण्यासाठी सैतानाच्या प्रेरणेने आणखीन जास्त जोरात चाल चालतील आणि युक्त्या योजतील षड:यंत्र रचतील. अशा स्थितीत श्रध्दावंताला घाबरून आणि निराश होवून चालणार नाही. श्रध्दावंतांनी इस्लामी इतिहासातील त्या पवित्र आत्म्यांना आणि त्यांच्या चरित्रांना डोळ्यापुढे ठेवले पाहिजे. ते महापुरुष श्रध्दावंतसाठी आदर्श आहेत व प्रेरणादायी आहेत. त्यांनी सत्यमार्गात अतोनात कष्ट झेलून अद्वितीय संयमीवृत्तीचे उदाहरण घालून दिले आहे. लोखंडाच्या फनीने शरीराचे मांस ओरबडून काढणे आणि डोक्याच्या मधोमध करवतीने शरीराचे दोन भाग कापून

वेगळे करणे; हे उदाहरण सत्याच्या मार्गात होणाऱ्या अत्याचाराचे अंतिम उदाहरण आहे. परंतु अशा स्थितीत सुध्दा त्या महापुरुषांनी शरीराचे मांस खरडून सापळा बनने आणि करवतीने कापून शरीराचे दोन टुकडे केले जाणे पसंत केले परंतु संयम सोडला नाही आणि सत्याशी तोंड फिरविले नाही. ह्या महापुरुषांना हा कमालीचा संयम आणि शक्ती मिळाली होती ती परलोक ध्यासानेच !

श्रध्दावंतांना या जगातील यशाची आणि परलोकातील यशाची अशा प्रकारे दोन्ही जगाच्या सफलतेची इच्छा बाळगली पाहिजे आणि अल्लाहजवळ नेहमी ही प्रार्थना केली पाहिजे की दोन्ही जगाची सफलता त्याने आम्हाला द्यावी. अल्लाहने या सत् धर्माला (इस्लामला) अवतरित केलेच यासाठी की असत्य धर्मांवर त्याने प्रभुत्वशाली बनावे. इस्लाम एक जीवंत जीवनशैली बनावी आणि अल्लाहची भूमी शांतीने भरभरून जावी. आकाशातून धरतीवर अल्लाहच्या कृपेचा आणि दयेचा वर्षाव होत राहो आणि भूमीने आपले खजाने ओकून द्यावेत. चहुकडे पृथ्वीवर सुख समृध्दी आणि शांतीचे राज्य पसरावे. प्रत्येक श्रध्दावंताला हा ठाम विश्वास अंगी बाळगला पाहिजे की जर अल्लाहची आज्ञाधारकता आणि उपासना ठीक-ठीक अदा केली तर जगात इस्लामचे प्रभुत्वशाली होणे निश्चित आहे. हेच सत्य प्रेषित मुहम्मद (स.) यांनी सर्व सहाबा (साथीदार लोक) यांच्या मनावर बिंबविण्यासाठी मोठ्या आत्मविश्वासाने सांगितले, "नि:संदेह अल्लाह इस्लामला जगात प्रभुत्वशाली बनवून ठेविल."

प्रेषित मुहम्मद (स.) यांनी हदीस मध्ये ज्या भविष्य वाणी वर्तविलेल्या आहेत त्या सर्व त्याकाळात अशक्य वाटत होत्या. काही वर्षानंतरच प्रेषित (स.) यांनी केलेले भाकित खरे ठरले. जगाने पाहिले की ती अरब भूमि एक अस्थिर अशांत अशी होती परंतु जेव्हा त्या भूमीत इस्लाम प्रभुत्वशाली बनला तेव्हा अरबदेश एक समृध्दशाली, शांतीचा देश बनला. ती एक अशी सुरक्षित भूमी बनली की जिच्या एका टोकाहून एक म्हातारी सोने घेवून निघते आणि सुरक्षितपणे दुसऱ्या टोकाला जाऊन पोहचते.

सुदैवी आहेत ते लोक ज्यांना आजच्या या अत्याचारी आणि भ्रष्टाचारी जगात अल्लाहचे प्रेषित मुहम्मद (स.) यांचे अनुयायित्व करण्याची संधी मिळाली. आदरणीय प्रेषित मुहम्मद (स.) आणि त्यांचे साथीदार ज्या मार्गावर चालत राहिले. त्या मार्गावर चालण्याची संधी मिळणे भाग्याचे लक्षण आहे. कारण आदरणीय प्रेषित मुहम्मद (स.) यांची पवित्र सुन्नत (आचार विचार) ताजे करण्याची संधी त्यांना प्राप्त झालेली आहे. ह्याच कार्यात या जगाची आणि दुसऱ्या येणाऱ्या जगाची (परलोक) सफलता प्राप्त होणार आहे. श्रध्दावंताचे जीवनध्येय अल्लाहची प्रसन्नता प्राप्त करणे आहे जे सर्व यशाचे गमक आहे आणि ह्याचसाठी श्रध्दावंताला परलोक ध्यास सतत लागलेला असतो.

पश्चाताप आणि क्षमायाचना

अल्लाहवरील निष्ठा आणि परलोकध्यास जेव्हा मनात घर करून बसतो तेव्हा माणूस बेचैन होतो, त्याची संवेदनशीलता जागृत होते आणि त्याच्या मनात कृतज्ञता उंचबळून येते. तो उघड्या डोळ्याने स्वत:चे आणि सृष्टीचे निरीक्षण करतो. तो विचार करतो की त्याचे काहीच अस्तित्व नव्हते, त्याला अस्तित्व मिळाले. जीव, शरीर आणि शक्ती मिळाली ज्यांची त्याला आवश्यक्यता होती. त्या सर्व वस्तू चहुबाजूला उपलब्ध झाल्या. हे सर्व सृष्टीनिर्माणकर्ता अल्लाहने माणसासाठी केले आहे. त्या असीम दयावंत व परम कृपावंत अल्लाह पुढे तो नतमस्तक होतो आणि जीवनभर त्याचा आज्ञांकित राहतो.

अल्लाहचे प्रेषित मुहम्मद (स.) यांची सर्व भूलचुक अल्लाहने माफ केली होती आणि त्यांना अल्लाहची प्रसन्नता प्राप्तीची शुभसुचना अल्लाहने दिली होती. स्वर्ग प्राप्तीची शुभवार्ता सुध्दा अल्लाहने त्यांना दिली होती. अल्लाहच्या या कृपेचा प्रेषित मुहम्मद (स.) यांच्यावर असा प्रभाव पडला की त्यांच्या मनात अल्लाहची कृतज्ञता व्यक्त करण्याची उत्कंठा अतिशय वाढली होती. त्यांचे पवित्र शरीर अल्लाहच्या प्रंशसेत आणि कृतज्ञतेत परिवर्तित होऊन गेले. ते अल्लाहची प्रशंसा करण्यात इतके रममान होवून जात की ते आपली शारिरीक यातना विसरून जात. ते दिवस रात्र अल्लाहची कृतज्ञता व्यक्त करण्यात आणि प्रशंसा करण्यात मग्न राहत होते. एक हदीस कथन आहे,

माननीय मुगीरा (र) यांचे निवेदन आहे, "अल्लाहचे प्रेषित मुहम्मद (स.) नमाजसाठी उभे राहिले आणि उशीरापर्यंत नमाज अदा करीत राहिले. त्यांचे पाय सुजले. त्यांना विचारण्यात आले की आपण असे का करता जेव्हा की आपल्या सर्व भूलचुकींना माफ करण्यात आले आहेत. प्रेषित (स.) यांनी उत्तर दिले की काय मी अल्लाहचा कृतज्ञ दास बनू नको ?" *(बुखारी, मुस्लिम)*

वरील प्रश्नोत्तरात प्रेषित मुहम्मद (स.) यांनी हे सत्य उघड केले की सृष्टि निर्मात्या पुढे नतमस्तक होणे फक्त यासाठीच नाही की आमचे गुन्हे त्याने माफ करावे व आम्हाला क्षमा करावी, आम्हाला नरकापासून मुक्ती मिळावी आणि स्वर्गात दाखल होण्याचा आम्हाला परवाना मिळावा. फक्त ह्याच कारणासाठी अल्लाहची कृतज्ञता व्यक्त करणे आणि प्रशंसा करणे नाही तर त्याच्या उपकारांची आणि त्याने दिलेल्या देणग्यांच्यासाठी अल्लाहची कृतज्ञता व्यक्त करत राहावी. एका श्रध्दावंताला या पासून निष्काळजी राहून कधीच चालणार नाही.

परलोकध्यास श्रध्दावंताच्या मनाला बेचैन करून सोडतो आणि त्याला संवेदनशील बनवितो. त्याला काळजी सतत लागून राहते की काही चुक घडू नये ज्यामुळे अल्लाहची नाराजी ओढवली जाईल. सृष्टीनिर्मात्या विषयीचा निष्काळजीपणा त्याच्या अवज्ञेचे कारण बनू नये, ज्यामुळे परलोक बरबाद होईल. म्हणून मोमीन सतत अल्लाहकडे आकर्षित होत असतो. आणि त्याच्या जवळ क्षमायाचना करत राहतो. अल्लाहचे प्रेषित मुहम्मद (स.) एक आदर्श नमुना आहे, समस्त मानवतेसाठी.

"अल्लाहचे प्रेषित मुहम्मद (स.) यांनी सांगितले की माझ्या मनावर एक प्रकारचा पडदा पडतो म्हणून मी अल्लाहजवळ दिवसातून शंभर वेळा क्षमा मागतो."

(मुस्लिम)

विचार करा ! जेव्हा प्रेषित मुहम्मद (स.) हे सुध्दा आपल्या मन:स्थिती बद्दल निष्काळजी नाहीत. आपल्या काही मन:स्थितींना ते दुर्लक्षच्या स्थितीबरोबर ठरवित आणि त्यासाठी दिवसात शंभर वेळा अल्लाहजवळ माफी मागत असत. काय आमच्यातून कोण असा आहे ज्याचे मन अल्लाहच्या स्मरणापासून कधीही खाली होत नाही? आमची मन:स्थिती तर अशी बेफिकीर आहे की आम्ही परलोकाला विसरतो. म्हणून प्रेषित मुहम्मद (स.) यांच्या पवित्र जीवनापासून आम्ही मार्गदर्शन नेहमी घेत राहिले पाहिजे. आम्हाला अल्लाहकडे धाव घेण्याची अत्यंत गरज आहे आणि सतत आपल्या अपराधाची क्षमा अल्लाहजवळ मागणे आणि पश्चाताप करणे आवश्यक आंहे. प्रेषित (स.) यांच्यापासून मार्गदर्शन आम्हाला मिळत आहे. त्यांनी स्वत: सांगितले,

"अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी सांगितले की लोकांनो ! अल्लाहची क्षमा मागा. मी सुध्दा दिवसातून शंभर वेळा अल्लाहची क्षमा मागतो." *(मुस्लिम)*

प्रेषित मुहम्मद (स.) यांनी आम्हाला क्षमायाचना करण्याचा आणि पश्चाताप करण्याचा आदेश जो दिला तो यासाठीच की त्यांना मनुष्य स्वभावाची वास्तवता पूर्ण माहित होती. विसर पडणे मानवी स्वभावाचे वैशिष्टय आहे आणि प्रत्येक मनुष्याच्या हातून चूक घडते. म्हणून प्रेषित (स.) यांनी सांगितले की मनुष्य चूक करतो. परंतु ही आश्चर्याची गोष्ट नाही किंवा करण्यासारखी गोष्ट ही आहे की मनुष्याने चूक तर करावी परंतु क्षमा याचने पासून आणि पश्चाताप करण्यापासून दुर्लक्षीत व्हावे. हे त्याच वेळी होते जेव्हा मनुष्य अल्लाहला विसरतो. हदीस कथन आहे,

"अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी सांगितले आहे की प्रत्येक मनुष्याच्या हातून चूक होते. आणि चूक करणाऱ्यात सर्वात चांगले ते आहेत जे क्षमा मागतात."

(तिमिजी, इब्ने माजा)

वरील हदीस कथनाने हेच सिध्द होते की प्रत्येकाच्या हातून चूक घडते. या दृष्टिने सर्व समान आहेत. परंतु चूक करून अल्लाहकडे धावणारा आणि अल्लाहची क्षमा मागणारा उत्कृष्ठ मनुष्य आहे. कारण क्षमायाचना करून तो परलोक यातने पासून स्वत:ची सुटका करून घेतो. अट ही आहे की क्षमा याचना मनापासून आणि खरी असली पाहिजे.

एकीकडे मनुष्याची ही स्थिती आहे की त्याच्याहातून नेहमी निष्काळजीपणा होतो. सतत दुर्लक्ष केले जाते आणि त्यामुळे हातून चुका घडतात. दुसरीकडे सैतान मनुष्याला बहकवित असतो आणि फूस देत राहतो. अल्लाहची नाफरमानी (अवज्ञा) मनुष्याने करावी हा प्रयत्न सैतान करतो. अशा सैतानी अरिष्टांपासून आणि बहकाविण्यापासून सुरक्षित राहण्यासाठी अल्लाहचा आश्रय घेणे आणि पश्चाताप करणे हाच एकमेव मार्ग आहे. क्षमायाचना करून पश्चाताप करूनच मुक्तीचा मार्ग मोकळा होतो.

''अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी सांगितले आहे की सैतानाने अल्लाहशी विनंती केली की हे मालिक, तुझ्या सामर्थ्य आणि शक्तिची शपथ, तुझ्या दासांची जीवनभर मी फसगत करीन. सर्वशक्तीमान अल्लाहने म्हटले ''माझे सामर्थ्य, शक्ती आणि प्रतिष्ठेची शपथ, जर ते माझ्याजवळ माफीची याचना करत राहिले आणि क्षमा मागत राहिले तर मी त्याना क्षमा करीत जाईन.'' *(अहमद)*

श्रध्दावंताला सावधान आणि सतर्क राहिले पाहिजे की सैतानाच्या फसगतीत अडकला जाऊ नये. सैतानाच्या फसगतीत तो सापडला तरी अल्लाहचे दार सतत उघडे आहे. असीम दयावंत व परम कृपावंत अल्लाह प्रतिक्षेत आहे की केव्हा माझा दास माझ्याकडे धावत येतो, मी त्याला आश्रय देतो आणि माफ करतो. हदीस कथन आहे,

''अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी सांगितले आहे की अल्लाह म्हणतो ''हे आदम पुत्र ! तू जोपर्यंत माझ्याशी आशा ठेवून आहे आणि माझ्याशी याचना करीत राहील मी तुला माफ करीत जाईन मग तुझा व्यवहार कसाही असेना मी त्याची पर्वा करणार नाही. हे आदमपुत्र !' तू जर आकाशा एवढे पाप करून आला आणि त्यांची तू माझ्या कडे माफीची याचना केली, क्षमा मागितली तर मी तूला क्षमा करीन मला त्याची पर्वा नाही. हे आदम पुत्र ! तू जर जमिन भरून अपराध केले आणि माझ्या समोर आला आणि तू कुणा दुसऱ्याला माझा भागीदार ठरविला नाहीस. तर मी त्याच जमिनीला भरभरून माफी घेवून तुझ्याकडे येईन.'' *(तिरर्मिजी, अहमद, दारमी)*

क्षमा याचना करून व पश्चाताप व्यक्त करून गुन्हे अशा प्रकारे साफ होतात जशी पाण्याने घाण साफ होते. परंतु एक गुन्हा असा आहे जो कधीही माफ केला जाणार नाही. आणि तो आहे अनेकेश्वरवाद व ईशद्रोह. हदीस नुसार आणि कुरआन मध्ये सुध्दा अल्लाहने स्पष्ट शब्दात बजावले आहे,

"अल्लाहजवळ फक्त अनेकेश्वरवादासाठी क्षमा नाही, या खेरीज इतर सर्व काही गुन्हे माफ होऊ शकते. ज्याला तो माफ करू इच्छितो ज्याने अल्लाहबरोबर इतर कोणाला भागीदार केले तो तर मार्गभ्रष्टतेत फारच लांब भरकटत गेला. ते अल्लाहला सोडून देवदेवतांना उपास्य बनवितात, ते त्या विद्रोही सैतानाला उपास्य बनवितात की ज्याला अल्लाहने धिक्कारित केले आहे." *(४:११६-११७)*

अल्लाहजवळ सर्वात जास्त अनेकेश्वरवादाचा गुन्हा नापसंत आहे म्हणून अनेकेश्वरवादाची माफी कदापि होणार नाही. परंतु मरण्याअगोदर जर अनेकेश्वरवादापासून परावृत्त होऊन पश्चाताप व्यक्त करून क्षमा मागितली, एकेश्वरवाद स्वीकारला आणि इस्लामच्या शिकवणी नुसार जीवन जगत राहिला तर अल्लाह क्षमा करेल. परंतु जर अनेकेश्वरवादाच्या दलदलीत अडकलेल्या स्थितीतच मृत्यू आला तर मात्र या गुन्ह्याला व अत्याचाराला अल्लाह माफ करणार नाही. ह्याच प्रमाणे त्या लोकांचा पश्चाताप स्वीकृत होणार नाही व क्षमा केली जाणार नाही, जे लोक मृत्युला डोळ्यासमोर पाहतील आणि क्षमा मागतील. हदीस कथन आहे,

"आणि अशा लोकांचा पश्चाताप कबूल होणार नाही जे गुन्हे करतच राहतात येथ पावेतो की त्यांना मृत्यू समोर दिसू लागतो. मृत्यूला समोर पाहून म्हणतो की मी आता क्षमा मागतो. तसेच त्या लोकांचा पश्चाताप स्वीकारला जाणार नाही ज्याना अनेकेश्वरवादाच्या दलदलीत अडकल्या स्थितीत मृत्यू येतो. अशा लोकांसाठी आम्ही तर दु:खदायक शिक्षा तयार करून ठेवली आहे." *(४:१८)*

माणसाच्या हातून चूक नेहमी होते. पश्चाताप व्यक्त केल्यानंतर पुन्हा चूक होणे स्वाभाविक आहे. अशाच प्रकारे अल्लाह आणि त्याच्या असीम कृपाशीलतेची आणि दयाशीलतेची स्थिती सुध्दा असीच आहे. दास जर पुन्हा पुन्हा पश्चाताप व्यक्त करतो तर अल्लाह पुन्हा पुन्हा गुन्हा माफ करतो व क्षमा करतो. हदीस मध्ये स्पष्ट उल्लेख आहे, "एक दास गुन्हा केल्यावर अल्लाहशी क्षमायाचना करून म्हणतो हे मालिक, मी गुन्हा केला आहे तू माझ्या गुन्ह्याला माफ कर. अल्लाह म्हणतो "काय माझा दास जाणून आहे की

त्याचा एकच एक निर्माणकर्ता, पालनकर्ता मालक आणि शासक अल्लाह आहे जो गुन्ह्याला माफ करतो आणि गुन्ह्यासाठी त्याची पकड सुध्दा करतो. मी माझ्या दासाला क्षमा केली. ''जो पर्यंत अल्लाह इच्छितो तो पर्यंत तो गुन्हा करण्यापासून दूर राहतो. नंतर जर आणखी गुन्हा केला आणि म्हटले की हे मालिक मी गुन्हा केला मला माफ कर. अल्लाह म्हणेल ''काय माझ्या दासाला हे माहित आहे की त्याचा पालनहार त्याच्या गुन्ह्याला माफ करतो आणि त्या गुन्हामुळे त्याची पकड सुध्दा करतो. मी आपल्या दासाला माफ केले.'' मग जो पर्यंत अल्लाहने इच्छिले तो गुन्हा करण्यापासून वाचत राहिला. त्याने पुन्हा गुन्हा केला आणि म्हणाला की हे अल्लाह मी आणखी गुन्हा केला तू मला क्षमा कर. अल्लाह म्हणतो, ''काय माझा दास जाणून आहे की त्याचा एक निर्माता, पालक, शासक आहे जो गुन्हा माफ करतो आणि त्यासाठी पकड सुध्दा करतो. मी माझ्या दासाला क्षमा केली. आता तो जो इच्छितो ते त्याने करावे.'' (बुकारी, मुस्लिम)

नेहमी नेहमी गुन्हा करून जेव्हा दास अल्लाहकडे पलटतो, अल्लाहकडे धाव घेतो आणि आपल्या चुकीबद्दल माफी मागतो. अल्लाह अशा दासाला क्षमा करतो कारण अल्लाह असीम दयावंत व परम कृपावंत आहे. अल्लाहच्या दयाशीलतेला त्याच्या कोपवर प्रबलता प्राप्त आहे. हदीसचे स्पष्ट कथन आहे,

''अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी सांगितले की जेव्हा अल्लाहने निर्मितीचा निर्णय घेतला तर एक दस्ताऐवज लिहिला जो त्याच्या स्वत:जवळ राजसिंहासना वर ठेवलेला आहे. (त्यात लिहिलेले आहे) की माझी दयालूता माझ्या कोप वर प्रबलता प्राप्त करून आहे.'' *(बुखारी, मुस्लिम)*

ह्याच कारणाने अल्लाहने स्पष्ट केले आहे की त्याने आपल्यावर स्वत:वर दयाशीलतेला अनिवार्य केले आहे. जो कोणी गुन्हा केल्यानंतर क्षमा मागील, अल्लाहला माफ करणारा आणि कृपा करणारा पाहिल. कुरानोक्ती आहे,

''तुमच्या पालनकर्त्याने दया आणि कृपेचा परिपाठ स्वत:साठी अनिवार्य केला आहे (ही त्याची दया आणि कृपाच आहे की) जर तुमच्यापैकी एखाद्याने अज्ञानाने एखादे दुष्कर्म केले असेल व नंतर पश्चाताप केला व सुधारणा केली तर तो (अल्लाह) त्याला माफ करतो, नरमाई दाखवितो.'' *(६:५४)*

या संदर्भात खालील हदीस कथन पहा,

''अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी सांगितले आहे की अल्लाह शपथ, अल्लाह अमुक

व्यक्तीला माफ करणार नाही आणि अल्लाह म्हणाला की कोण माझी शपथ घेवून सांगतो की मी अमुक माणसाला माफ करणार नाही. मी तर त्याला माफ केले आणि तुझ्या कार्यप्रणालीला नष्ट केले.'' *(मुस्लिम)*

वरील हदीस कथनावरून हेच माहित होते की ज्याला अल्लाहच्या गुणवैशिष्ट्यांवर आणि अल्लाहवर पूर्ण विश्वास आहे त्या व्यक्तीला अल्लाह क्षमा करतो. एखाद्याला जर आपल्या कतृत्वावरच विश्वास असतो आणि त्याला आपल्या कर्तव्यावर गर्व होतो; अशा व्यक्तीला अल्लाहवर आणि त्याच्या गुणवैशिष्ट्यांवर विश्वास बसत नाही. अशा व्यक्तीचे सर्व कर्तृत्व बरबाद होते.

अल्लाहजवळ ही गोष्ट अगदी अप्रिय आहे की त्याला क्षमाशीलतेच्या गुणवैशिष्ट्याविना ठरवावे आणि एखाद्याने आपला मोठा गुन्हा पाहून अल्लाहकडे क्षमा मागूच नये कारण तो मनात विचार करू लागतो की त्याच्या ह्या मोठ्या गुन्हयाला अल्लाह माफ करणार नाही. असे निर्बुध्दतापूर्ण विचार एखाद्याने मनात आणणे सुध्दा अयोग्य आहे. अल्लाहच्या असीम दयाशीलते पुढे काहीही अशक्य नाही. तो तर मोठमोठे अपराध क्षमा मागितल्यावर माफ करणारा आहे. जो कोणी असा दावा एखाद्या गुन्हेगाराविषयी करतो तेव्हा वास्तविकपणे, तो अल्लाहच्या दयाशीलतेला आणि क्षमाशीलतेलाच नाकारतो. अशा व्यक्तीचे कर्तृत्व बरबाद होणे साहजिकच आहे. अल्लाह आपल्या दासांवर असीम दयावंत व परम कृपावंत आहे. या वास्तवतेला अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी एक उदाहरण देऊन स्पष्ट केले आहे,

माननीय आमीर (र.) यांचे निवेदन आहे, ''मी प्रेषित (स.) यांच्या जवळ होतो. त्याच वेळी एक मनुष्य त्यांच्याकडे आला त्याच्या अंगावर चादर होती आणि हातात काही तरी गुंडाळलेले होते. तो म्हणाला की हे अल्लाहचे प्रेषित (स.) मी एका वनराईतून जात होतो मी तिथे चिमण्यांची चीवचीव ऐकली. मी तेवढ्यात चिमणीच्या पीलाला धरून चादरीत गुंडाळले. तेव्हढ्यात पिलांची आई माझ्या चहुबाजुने घिरट्या घालू लागली. मी त्या चिमणी आईसाठी त्या पिलांना सोडून दिले. तेव्हा आई आपल्या मुलांमध्ये रमली. तेव्हा मी आईसकट सर्वांना चादरीत गुंडाळून घेतले. आता ते सर्व माझ्या बरोबर आहे. प्रेषित मुहम्मद (स.) यांनी सांगितले खाली ठेवा. मी पाहिले की पिलांची आई त्या पिलांना कवटाळून आहे. ती तो पर्यंत वेगळी झालीच नव्हती. प्रेषित (स.) यांनी सांगितले काय तुम्हाला चिमणीच्या आईचे तिच्या पिलांवरील प्रेम

आश्चर्यचकित करीत आहे ? त्याची शपथ ज्याने मला सत्यानिशी पाठविले आहे. आपल्या पिलांशी प्रेम करणाऱ्या चिमणी पेक्षा कितीतरी पटीने अल्लाह आपल्या दासांवर प्रेम करतो. ह्यांना घेवून जा आणि पिलांच्या आईसह जेथून आणले तिथे नेऊन सोडा. त्या माणसाने ते गाठोडे परत नेले.'' *(अबु दाऊद)*

अल्लाहची ही असीम दयाशीलता आणि परम कृपाशीलता आहे. तो अत्याचारी द्रोही व अनेकेश्वरवादींना फक्त शिक्षा देईल. आज्ञाधारक दासांना आपल्या कृपेने उपकृत करील. दासांना ज्याने निर्माण केले आणि गरजेच्या सर्व सुखसोयी विपुल प्रमाणात उपलब्ध करून दिल्या. काय त्याला आपल्या दासांवर प्रेम नसेल ? नि: संदेह, त्याला दासांबद्दल प्रेम आहे फार प्रेम आहे. एखाद्या आईला आपल्या मुलावर जेवढे प्रेम असते त्याच्या कितीतरी अधिक प्रेम अल्लाह आपल्या दासांवर करतो. एखाद्या आईला कदापिही सहन होणार नाही की आपल्या नजरे समोर तिची मुलं आगीत भस्म व्हावीत. तर असीम दयावंत आणि परम कृपावंत अल्लाह कसे पसंत करील की त्याचे दास नरकाग्निचे इंधन बनावेत ? अल्लाहची असीम कृपा आणि दया आहे की त्याने आपल्या दासांना सत्य जीवनशैलीसाठी मार्गदर्शनासाठी आणि स्वर्गाकडे जाणारा मार्ग दाखविण्यासाठी प्रेषितांना पाठविले. श्रध्दावंत दासांवर अपार उपकार आहेत अल्लाहचे, ज्याने मानवतेच्या मार्गदर्शनासाठी जगात अंतत: प्रेषित मुहम्मद (स.) यांना पाठविले. यानंतर सुध्दा ज्या लोकांनी ईशद्रोहाचा आणि अनेकेश्वरवादाचा मार्ग स्वीकारून विद्रोही अत्याचारी आणि सत्याला नाकारणारे बनून राहिले, त्यांचा शेवट नरकाग्निचे इंधन बनूनच होणार आहे. अन्यथा अल्लाहचे प्रेम आणि करूणा अशी आहे की सगेसोयरे किंवा आईवडीलांचे प्रेम आणि दया सुध्दा त्यापुढे काहीच नाही. हदीस कथन आहे,

माननीय अब्दुल्लाह बिन उमर (र) यांचे निवेदन आहे, ''आम्ही प्रेषित (स.) यांच्यासह कोणत्या तरी लढाई वर गेलेलो होतो. रस्त्यात एका लोक समुदायाची भेट झाली. प्रेषित मुहम्मद (स.) यांनी विचारले कोण आहात ? उत्तर मिळाले की आम्ही मुस्लिम आहोत. एक स्त्री चुलीत आग पेटवित होती. चुली वर भांडे ठेवलेले होते. तिच्या जवळ तिचे मुलं होते. जेव्हा आगीचा डोंब भडकायचा तेव्हा ती मुलाला दूर करायची. ती प्रेषित (स.) यांच्याजवळ आली आणि म्हणाली की काय आपण अल्लाहचे प्रेषित (स.) आहात ? उत्तर होकारार्थी मिळाल्यावर ती म्हणाली की माझे आईवडील आपणावर समर्पित होवो. काय अल्लाह असीम दयावंत व परम कृपावंत नाही ? प्रेषित (स.) म्हणाले की निश्चित आहे. तेव्हा ती म्हणाली की आईला

आपल्या मुलाशी जेवढे प्रेम असते त्यापेक्षा किती तरी जास्त अल्लाह आपल्या दासांवर प्रेम व कृपा करीत नाही ? प्रेषित (स.) यांनी सांगितले की निश्चित आहे. ती म्हणाली आई आपल्या मुलाला आगीत का टाकत नाही ? (हे ऐकून) प्रेषित (स.) यांनी रडत रडत आपले मस्तक झुकविले. नंतर डोकेवर करून म्हणाले की अल्लाह आपल्या दासांपैकी फक्त त्यालाच शिक्षा देईन जो विद्रोही आणि सत्याला नाकारणारा आहे. जो हे सत्य मान्य करणार नाही की अल्लाह शिवाय दुसरा कोणी उपास्य नाही.''

(इब्ने माजा)

ही अल्लाहची कृपा आहे आणि अपार प्रेम आहे की जेव्हा हा द्रोही आणि अनेकेश्वरवादी सत्याला नाकारणारा दास जेव्हा पश्चाताप व्यक्त करतो आणि मनापासून क्षमा मागतो तेव्हा सृष्टिनिर्माता अल्लाह त्याच्याशी व्देष करीत नाही. त्याला परत पाठवित नाही. अशावेळी अल्लाह खुप खुष होतो की मार्गभ्रष्ट झालेल्या दासाने सरळमार्गावर येऊन त्याचे स्मरण केले. अल्लाहच्या या आनंदाचे वर्णन खालील हदीस कथन करत आहे.

माननीय इब्ने मसऊद (र) यांचे निवेदन आहे, ''अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी सांगितले आहे की अल्लाह म्हणतो ''मला माझ्या श्रध्दावंत दासांचा पश्चाताप व्यक्त करण्याने अत्यानंद होतो. त्या प्रवाशापेक्षाही जास्त जो एका विरान जागी पोहचतो त्याच्याबरोबर त्याची सवारी आहे. ज्यावर खाण्यापिण्याचे सामान लादलेले आहे. आराम करण्यासाठी तो थोडा झोपतो तेवड्यात त्याची सवारी गायब होते. तो सवारीच्या शोधात हिंडतो. त्याला भूख व तहान फार लागते. तो व्याकूळ होतो आणि विचार करतो की अल्लाहची मर्जी मी परत त्याच जागी जातो आणि मृत्यू येई पर्यंत तिथेच झोपून जातो. मरण्यासाठी तो झोपला. जेव्हा जाग आली तो काय पहातो त्याची सवारी खाण्यापिण्यासह तिथे हजर आहे. त्याला अपार खुषी झाली. त्या प्रवाशापेक्षा जास्त खुषी अल्लाहला तेव्हा होते जेव्हा दास पश्चाताप करतो आणि क्षमा मागतो.'' *(बुखारी, मुस्लिम)*

असीम दयावंत आणि परम कृपावंत अल्लाह आपल्या दासाच्या क्षमा याचना करण्यावर व पश्चाताप व्यक्त करणाऱ्यावर बेहद खुष होतो आणि आपल्या दासाला क्षमा करतो. परंतु एखादा दास पश्चाताप व्यक्त करण्यास आणि क्षमा याचना करण्यास आतुर असेल आणि त्याला तितक्यात मृत्यू आला तर अल्लाहचे कृपाछत्र त्या दासावर सुध्दा आच्छादले जाते आणि त्याला स्वर्ग प्राप्ती होते.

अशा असीम दयावंत आणि परम कृपावंत अल्लाहसाठी हे अशक्य नाही की त्याने आपल्या गुन्हेगार दासाची क्षमायाचना स्वीकारू नये. अल्लाह अपार प्रेमाने आपल्या दासांना पुकारत आहे.

"हे पैगम्बर (स.) ! सांगून टाका की हे माझ्या दासानों ज्यांनी आपल्या स्वत:शीच आगळीक केली आहे, अल्लाहच्या कृपेकडून निराश होऊ नका, निश्चितच अल्लाह सर्व गुन्हे माफ करून टाकतो. तो तर क्षमाशील परम, कृपाळू आहे. परतून या आपल्या पालनकर्त्याकडे आणि आज्ञाधीन बनून रहा त्याचे, यापूर्वी की तुमच्या वर कोप होईल आणि मग कुठूनही तुम्हाला मदत मिळणार नाही." (३९: ५३-५५)

कुरआन आणि हदीसच्या वरील कथनानुसार पश्चात्ताप आणि क्षमा याचना करण्याचे महत्व आवश्यकता आणि फायदे यांचे वर्णन आले आहे. परंतु पश्चातापचा फायदा आणि "तोबाचा (पश्चाताप) स्वीकार आणि क्षमादान प्राप्त करण्यासाठी दोन अटी आहेत. व ह्या दोन अटींना पूर्ण करणे अत्यावश्यक आहे १) पहिली अट ही आहे की अल्लाहची पकड होण्याअगोदर त्याच्या आज्ञाधारकतेत आणि कृतज्ञातेत पूर्ण जीवन जगणे प्रारंभ केले पाहिजे. ती पश्चाताप आणि क्षमा याचना निरर्थक आहे ज्या नंतर व्यावहारिक जीवनात काहीच परिवर्तन होत नाही. ज्या मार्गावर पहिले जीवन व्यतित झाले आता सुध्दा त्याच मार्गावर चालत राहिले तर त्या पश्चातापाचा काही एक अर्थ उरत नाही. २) दुसरी अट आपल्या पालनकर्त्याकडून आलेल्या आदेशांची जे उत्तम आदेश आहेत, पालन केले जावे. आज्ञापालनाची मूलभूत अट आहे. तुम्हाला वाटते की अल्लाहजवळ आपले नाव आज्ञाधारक लोकांबरोबर नोंदविले जावे तर त्याच्या पवित्र ग्रंथाला मजबूतीने पकडून ठेवा. आपल्या जीवन व्यवहारात कुरआन आदेशांना आणि प्रेषितांच्या आदेशांना तंतोतंत लागू करा. कुरआन हदीस व प्रेषितांच्या परंपरेविरुध्द तुमच्या जीवन व्यवहारात जे काही असेल त्यांना त्वरित काढून फेकून द्या. ह्यासाठी प्रयत्नशील रहा. आता कुठे म्हटले जाईल की तुम्ही खरा पश्चाताप केला आहे आणि अल्लाहची आज्ञाधारकता पूर्णत: तुम्ही स्वीकारली आहे.

वरील दोन्ही अटींना अल्लाहचे प्रेषित (स.) यांनी आणि सहाबा (र.) यांनी पूर्ण केले. आणि पूर्ण जीवन अल्लाहच्या आदेशानुसार जगले. त्यानी कुरआन आदेशांना आणि मार्गदर्शनाला पूर्ण रूपेण आचरणात आणले.

आम्ही सुध्दा ह्या दोन अटींना पूर्ण करण्याचा चंग बांधला तर आमच्या जीवन व्यवहारात वरील दोन अटींची पूर्तता करतांना आमच्यापुढे प्रेषित मुहम्मद (स.) यांचे पवित्र जीवन एक आदर्श नमुना म्हणून उभे ठाकते. त्यांनी ज्याचा स्वीकार केला त्या सर्वांना आम्ही स्वीकारू लागतो आणि ज्यापासून ते दूर राहिले होते, त्या सर्वांपासून आम्ही सुध्दा दूर राहू लागतो. ज्या प्रकारे प्रेषित (स.) यांनी आपल्या जीवन व्यवहारात कुरआन मार्गदर्शनाचा पूर्ण अवलंब करून जीवनात क्रांती घडविली. त्याप्रमाणे आम्ही सुध्दा त्यांचा जीवनादर्श डोळ्या पुढे ठेवून कुरआन मार्गदर्शनानुसार जीवन सुधार घडवून आणू लागतो. खऱ्या पश्चातापाची आणि मनापासून क्षमायाचनेची हीच एकमेव निकड आहे. परलोक ध्यास अंगिकारल्यानेच खऱ्या पश्चातापाची आणि मनापासूनच्या क्षमायाचनेची ही निकड पूर्णत्वास जाते. परलोकध्यास दासाला आपल्या निर्मात्याचा, आपल्या पालकाचा, आपल्या शासकाचा आणि आपल्या मालकाचा सच्चा आज्ञाधारक बनवितो.

इस्लाम स्वीकारण्याचा आणि कुरआन व हदीस प्रमाणे वागण्याचा हाच अर्थ आहे. परलोक ध्यासाने मनुष्य आपले पूर्णजीवन अल्लाहच्या ताब्यात देवून टाकतो. म्हणून परलोक ध्यासामुळेच दासाचा पश्चाताप करणे आणि क्षमायाचना करणे अल्लाहजवळ स्वीकृत होते. दासाचे सर्व गुन्हे अल्लाह माफ करतो. ह्याचमुळे अल्लाहचे प्रेषित मुहम्मद (स.) यांनी सांगितले आहे.

"नि:संदेह, इस्लाम पूर्वीच्या अपकृत्यांना नष्ट करतो" *(मुस्लिम)*

सर्व बाजूंनी संबंधविच्छेद करून माणसाने आपले पूर्ण जीवनव्यवहार इस्लामी जीवनशैली प्रमाणे पार पाडण्यातच या जगाचे आणि परलोक जीवनाचे यश आहे. हाच परलोकध्यास आहे. मुस्लिम तर या गोष्टीला सत्य मानतो आणि त्यावर विश्वास ठेवतो. परंतु आज ही काळाची गरज बनली आहे की प्रत्येक श्रध्दावंताने परलोकध्यास आपल्या जीवनव्यवहारात प्रत्यक्ष परिवर्तित करावा.

★ समाप्त ★